

Inhoud Katholiek Staatkundig Maandschrift

Jaargang 9: Maart 1955 - Maart 1956

Nr.		Blz.
<i>I. Algemeen Politieke onderwerpen</i>		
1.	Het wederwoord van Dr B. Al, door Prof. Jos. Gielen	1
1.	Socialisme en Zedelijkheid, door Prof. Joh. van Boxtel	8
1.	Het gemeentelijk annexatie vraagstuk, door Drs W. J. J. Kusters	21
2.	Regering, Volk, en Parlement I., door Prof. Mr F. J. F. M. Duynstee	41
2.	Aspecten van de gemeentelijke indeling. Het annexatie- vraagstuk, door Mr Dr C. Ch. A. Van Haren ...	55
3.	Partijraadsrede 1955 van Prof. Mr C. P. M. Romme	77
3.	Regering, Volk, Parlement II, Prof. Mr F. J. F. M. Duynstee	90
4.	De oplossing der crisis door Prof. Mr C. P. M. Romme	121
4.	De kritiek van Mr Daams, door Drs A. W. H. J. Quaedvlieg	129
5/6.	De Vrijheidsgedachte en het crematie-debat, door Dr A. J. M. Cornelissen	161
	Naschrift, door Dr J. G. Stokman O.F.M.	181
5/6.	Bestuursvorm der grote gemeenten, door Mr Dr C. Ch. A. van Haren	221
7.	Subsidiëring van nevenorganisaties van het Humanis- tisch Verbond, door Mr Dr C. Ch. A. van Haren .	235
7.	Politieke Kanttekeningen. KVP-Werkprogram 1956	248
8.	Het vraagstuk van de woningbouw, door Ir E. H. A. Kraaijvanger	261
8.	Bezitsvorming en het werkprogram 1956 der KVP, door Dr W. L. P. M. de Kort	285

Nr.	Blz.
9. Katholieke eenheid, door Mr H. W. van Doorn	301
9. De nieuwe Gezondheidswet door de Tweede Kamer aanvaard, door Mr J. de Vreeze	325
10. „Conservatisme” en „Progressiviteit”, door Mr J. L. M. Elders en Drs A. W. H. J. Quaedvlieg	337
10. Woningbouw en Werkprogram door F. K. Lange- meijer ec. drs	346
10. Rijksuitgaven, door M. Janssen Fz.	366
11. Bij de tiende verjaardag van de KVP, door Dr J. G. Stokman, O.F.M.	373
11. Monumenten-wet, door Corneel Slootmans	389
12. Uit de rede van Z.E. Prof. Dr L. J. M. Beel, uitge- sproken te Utrecht bij gelegenheid van het 10-jarig bestaan der KVP	413

II. Sociale, Economische en financiële onderwerpen

5/6. Uitgeholde eigendom, door Jhr. Mr C. M. O. van Nispen tot Sevenaer	183
7. Het principe der Volksverzekering, door Drs A. W. H. J. Quaedvlieg	244
8. Enkele opmerkingen naar aanleiding van het wets- ontwerp tot vervallenverklaring van het vervreem- dingsbesluit niet-landbouwgronden, door Mr T. Stuyt	291
12. Vragen van handelspolitiek, door Mr P. A. Blaisse	438

III. Buitenlandse onderwerpen

5/6. Fantasie over de Co-existentie, door Dr B. H. M. Vlekke	195
5/6. Franse Kroniek, door Dr W. J. Schuijt	210
7. Parlement en Navo, door Mr P. A. Blaisse	229
8. Van Moskou naar Genève, door Dr K. J. Hahn	278
9. Indrukken van het volksreferendum in het Saar- gebied op 23 October 1955, door Dr M. van Helvoort	329

Nr.	Blz.
10. Duitsland tussen Oost en West, <i>door Dr K. J. Hahn</i>	357
11. De stand van de Europese integratie, <i>door Mr E. M. J. A. Sassen</i>	374
11. Ná de Franse verkiezingen, <i>door Dr J. W. Schuijt</i> ..	399
12. Pius XII en de internationale vraagstukken, <i>door Dr K. J. Hahn</i>	423
12. De betekenis en de taak der luchtstrijdkrachten in de N.A.V.O., <i>door Kol.-Vlieger b.d. E. Visch</i>	430
12. Buitenlands Panorama	458

IV. Onderwerpen betreffende het onderwijs

1. Flitsen uit de behandeling der Onderwijsbegroting, <i>door Mag. Dr J. G. Stokman O.F.M.</i>	15
1. Part-time onderwijs en verlenging van de leerplicht. Enkele documentaire opmerkingen, <i>door J. M. Peters</i>	27
1. Hoe verhoudt zich de algemene vorming tot de beroepsvorming?, <i>door Dr H. P. J. M. van Waesberghe S.J.</i>	31
2. Het kleuteronderwijs, <i>door Mr J. G. M. Broekman</i> ..	63
3. Bij het verschijnen van een rapport, <i>door Dr C. Jansen S.J.</i>	103
4. Enkele bemerkingen bij de „Tweede Onderwijsnota”, <i>door E. Pelosi S.J.</i>	140
9. De onderwijsparagraaf in het KVP-program, <i>door Prof. Dr Jos. J. Gielen</i>	320
12. Het onderwijs op Nieuw-Guinea, <i>door P. C. Schoe</i> ..	458

V. Parlementaire Kroniek

2. Politieke kanttekeningen, rond het televisie-debat ..	68
3. Politieke kanttekeningen, Belasting, huren, kabinets-crisis	113
9. Politieke kanttekeningen, Het geestelijk fundament van de „doorbraak”-partijen	333
11. Politieke kanttekeningen, <i>P.</i>	406

VI. Boekbespreking

2.	P. J. Oud, <i>Honderd Jaren</i> , door Prof. P. H. Winkelman	72
3.	J. Maritain: <i>L'homme et l'état</i> , door Prof. Dr M. G. Plattel O.P.	118
5/6.	Het Gemenebest: De politieke partijen in Nederland, door Dr A. H. N. Teuben: <i>Recht op arbeid</i> , door J. L. M. Elders	218
7.	Dr H. M. Ruitenbeek: <i>Het ontstaan van de Partij van de Arbeid</i> , door Dr A.	253
	Socialistische visie op het Nederlandse bevolkingsvraagstuk, door Dr J. G. M. Delfgaauw	256
8.	Dr G. A. M. Vogelaar: <i>Een diepgaande theorie over overheidsvoorlichting</i> , door Prof. Mr L. G. A. Schlichting	298
10.	Fernand van Gothem, <i>Nieuwe vormen van internationale gemeenschaps-organisatie</i> , door A. M. S.	371

Katholiek Staatkundig Maandschrift

REDACTIE: MAG. DR S. STOKMAN O.F.M., DRS J. M. AARDEN, DR L. A. H. ALBERING
DRS A. W. H. J. QUAEVLIËG, MR J. W. VAN DE POEL, REDACTIESECRETARIS

JAARGANG 9

MAART

NUMMER 1

HET WEDERWOORD VAN DR B. AL DOOR PROF. JOS. J. GIELEN

In het dubbelnummer Aug.-Sept. 1953 van dit Maandschrift zijn in een zestal artikelen kritische beschouwingen gewijd aan het plan van de Partij van de Arbeid „De Weg naar Vrijheid”. Het socialistische maandschrift Socialisme en Democratie reageerde hierop met artikelen van de heren Dr B. Al, Dr E. Brongersma en Mr F. Daams in het nummer van October 1954. In overleg met de schrijvers van het dubbelnummer heeft de redactie besloten, de laatsbedoelde artikelen door drie dier schrijvers te doen beantwoorden. In dit nummer komen aan het woord de professoren Dr J. J. P. van Boxtel en Dr J. J. Gielen. De repliek van de Heer A. W. H. J. Quaedvlieg zal in het volgende nummer worden opgenomen.

Behoudens één punt, kenmerkte zich het wederwoord van Dr B. Al op onze kritiek op *De Weg naar Vrijheid* (K.S.M. Aug. Sept. 1953) door hoffelijkheid. Dr Al konstateert, dat Jacques Maritain niet schrijft over de „erreur sociologique”, maar over „une erreur: le sociologisme”. Als de schrijver daaraan dan toevoegt, dat deze dwaling in de Nederlandse wetenschappelijke verhoudingen nooit betekenis heeft gehad, is het gelijk stellig aan zijn zijde (maar wij hadden het omgekeerde ook nergens beweerd!). Hij vergeet echter, dat, al is in de wetenschap de dwaling van *het* sociologisme in Nederland nauwelijks aan te wijzen, wel degelijk de „sociologistische dwaling” een ruime verspreiding genoot en geniet. Wie derhalve zijn wetenschap niet zorgvuldig in zijn studeerkamer verborgen houdt, stoot telkens op die „erreur sociologique”. De vraag die hij daar-

aan onvriendelijk toevoegt, of ik op de hoogte kan geacht worden van de door Maritain bedoelde richting in de Franse sociale wetenschap, komt eigenlijk neer op de vraag of een arts iets weet van anatomie. Indien namelijk Dr Al „op de hoogte” was van de pedagogiek, zou hij weten dat voor iemand die de encyclopedie van dit vak doceert, de verhouding van sociologie en pedagogiek een minstens tweejaarlijks terugkerend menu is!

Almetal is dit een merkwaardig staaltje van inkonsekventie bij iemand, die zo graag met zijn groep in de sociale *werkelijkheid* wil staan, maar deze niet opmerkt in het onderhavige geval. En wel omdat hij zijn blik opzettelijk wetenschappelijk gericht houdt op een hoofdstuk van Maritains *Education à la croisée des chemins*. Toch had Dr Al, indien door de ramen van zijn studeerkamer de vrije lucht der werkelijkheid kon binnenstromen, gemakkelijk iets kunnen bemerken van de verenging van het denken tot het economische aspekt ervan of tot het organisatorische denken; van de uitdrijving van het intellect door de intelligentie; van de daling der kritische behoefte en van maatschappelijk infantilisme; van het domineren van het nuttigheidsstreven en van de waardering der menselijke activiteiten naar hun effekt. Hij had iets kunnen opmerken van het gevaarlijke binnendringen van de maatschappij in de school in vormen, welke die school steeds meer hinderen in het bereiken van haar eigen doel. Dr Al had eveneens de fatale gang van het Heils- en Bildungswissen naar het Leistungswissen kunnen vaststellen, waardoor het onderwijs tot een intellektualisme en verbalisme is geraakt die de waarde ervan minimaliseren. Zou Dr Al naar meer konkrete aanduidingen in geschriften hebben gezocht, dan had hij die kunnen vinden, bijv. in de uitgave van de Fundatie Werkelijk Dienen, en o.m. bij zijn partijgenoot Mr De Roos, die in *Achtergronden van de Onderwijsvernieuwing* (Gron. 1947) schreef, dat „ons onderwijs zich zal hebben aan te passen aan de toekomstige ontwikkeling van de plaats, die de mens in het productieproces zal innemen.” In verband met een andere tegenwerping van Dr Al, wijs ik nog op een uitlating van Mr De Roos in dezelfde voordracht: „Voor de toekomstige huisvrouw zal rekening gehouden moeten worden met de waarschijnlijkheid, dat het huishouden in de overgrote meerderheid van de gezinnen niet meer de beschikking over hulp van buiten zal kunnen krijgen.” Dat is dus volgens Mr De Roos het belangrijkste dat over de toekomstige huisvrouw ter zake van haar vorming kan worden gezegd?

Ik heb *De Weg naar Vrijheid* o.m. verweten, dat zij „de mythe der overheid” ook handhaaft t.o.v. de kultuur. Immers het boek spreekt over niets meer of minder dan dat de *beheersing* der grote gemeenschapsbelangen op verschillende kultuurgebieden niet gelegd mag worden in handen van partikuliere organen alleen.

In de nadere toelichting blijkt dan, dat de *De Weg* hiermede het trekken van „de grote lijnen” bedoelt, alsmede het steunen, stimuleren, coördineren en subsidiëren van wat uit de maatschappij opkomt. Tegen mijn standpunt voert Dr Al een citatenoorlog, die m.i. tot mislukking gedoemd is tegenover de feiten der praktijk. Is het, zou ik vooraf willen vragen, zo ongerechtvaardigd aan de vaagheid van wat *De Weg naar Vrijheid* (onvermijdelijk waarschijnlijk) debiteert, de realisering ter toetsing toe te voegen? Welnu, Dr Idenburg heeft in Socialisme en Democratie ronduit toegegeven, dat de opzet van de departementale organisatie door Prof Van der Leeuw de intentie had een *socialistische* cultuurpolitiek te voeren. In de tot Mei '46 gevoerde praktijk kunnen wij dus „de grote lijnen” ontdekken. Welnu, dit kwam neer op een opvallende eenzijdigheid van de „bemanning” ten departemente en op een opvallend overwicht van een bepaalde organisatie (de Federatie van Beroepsverenigingen van Kunstenaars). Indien niet de Maatschappij tot bevordering der Toonkunst alsmede de BNA genoeg zelfstandigheid van inzicht hadden getoond, was toen waarschijnlijk het hele Nederlandse kunstleven onder het juk der Federatie doorgegaan. Let wel: ik schrijf over de *toenmalige* Federatie. Dat ongeoorloofde druk werd uitgeoefend op organisaties om zich bij de Federatie aan te sluiten, is helaas een feit. *De Weg naar Vrijheid* moge dan, terecht, waarschuwen tegen de gevaren die op dit gebied aanwezig zijn, men moet helaas vaststellen dat zij toen, in de praktische politiek, bestonden: het departement besliste in vragen waarvan de beslissing allereerst (zo niet: uitsluitend) toekwam aan de vrije maatschappelijke organen. Ik herinner als voorbeeld alleen nog maar aan de zin van de volkshogeschool, „die in de ontwerp-begroting voor 1947 was uitgedrukt in de post die subsidie toekende aan „De vereniging van volkshogescholen”. Maar deze Vereniging liet slechts als leden toe, wie zich neerlegde bij het begrip zoals dat door Dr De Vries Reilingh in zijn dissertatie was ontwikkeld. Dat betekende, dat een „bijzondere” volkshogeschool onbestaanbaar was en in ieder geval van subsidie verstoken zou blijven.

Bezwaar heeft Dr Al ook tegen mijn stelling, dat *De Weg naar Vrijheid* op p. 279 de kerken en het Humanistisch verbond gelijkgerichtigd acht. Dat zij *dezelfde* rechten hebben staat met geen letter in bedoelde passage, meent de schrijver. Wát staat er dan? Terwijl *De Weg* de taak ten opzichte van de vorming van de soldaat differentiëert, verklaart de Plankommissie dat „in hetzelfde vlak ligt de eis van ruime mogelijkheid voor kerken en Humanistisch Verbond voor geestelijke verzorging.” Staat hier dan, zou ik willen vragen, dat christenen en humanisten gelijke rechten hebben, zoals Dr Al beweert? Ik kan er onmogelijk iets anders in lezen dan dat de kerken (niet: de christenen) en het

Humanistisch Verbond (niet: de humanisten) in één adem en op dezelfde wijze ten opzichte van dezelfde taak worden genoemd, en zonder dat enige nadere aanduiding volgt. Indien zij niet gelijkgerechtigd zouden zijn, dan had men mogen verwachten dat de Plankommissie dit had aangegeven. Immers, dat is nu juist bij uitstek een belangrijke politieke kwestie. Of moet ik hier, met Prof Polak, zeggen, dat de Kommissie juist ophoudt waar het interessant en belangrijk begint te worden, teneinde heilige huisjes te ontzien? Het is een beoordelaar toch wel geoorloofd te lezen wat er stáát. Zou hij allerlei onderstellingen gaan maken van wat er zou kúnnen bedoeld zijn, dan loop hij bijzonder veel gevaar het mis te hebben. Heeft niet in Febr. 1955 in *Socialisme en Democratie* de heer Bakker, op het voorbeeld van Prof Banning, verklaard dat vaagheid een kenmerk is van de terminologie in de onderlinge discussie van socialisten? Een reden temeer voor de beoordelaar, om zich aan de tekst te houden! Het is niet onze schuld, dat Prof Banning van een „Babylonische spraakverwarring” onder zijn eigen mensen meent te moeten spreken. Tenzij dus in bedoelde tekst de door socialisten zelf gewraakte vaagheid en verwarring aanwezig zou zijn, kan ik met de beste wil er niets anders in lezen, dan wat er stáát.

Over wat de verhouding van openbaar en bijzonder onderwijs betreft, heb ik, naast waardering voor vele terloopse opmerkingen in *De Weg naar Vrijheid*, ook gemeend te moeten wijzen op het feit, dat katholieke of christelijke gedachten hierin ontbreken. De vaagheid van het boek blijkt misschien nergens sterker dan hier. Wil men de grondgedachten die de Plankommissie hebben bewogen, ontdekken (zij staan namelijk niet aangegeven), dan moet men wel een beroep doen op de invloedrijkste socialistische figuren en hun uitingen. Welnu, veruit de invloedrijkste figuur was wijlen Prof Kohnstamm. Dr Al mag nu *beweren* dat wij de gedachten van deze geleerde niet juist hebben weergegeven, discussie hieromtrent is onmogelijk omdat de schrijver met geen enkel woord aanduidt waarop zijn bewering berust. Wel meent hij dat de Plankommissie „duidelijk” is geweest toen zij schreef over een *gedachte* maatschappij, van een gemeenschap van *vrije* mensen, van aansluiten bij *de gezinsopvoeding*, van wat samenleven met anderen *waarlijk* betekent, van de *taak* der kinderen in dit leven, van de *zin* van de arbeid. De Kommissie wil zelfs de maatschappijverhoudingen wijzigen om de mens *tot volle ontplooiing* te laten komen! En dit alles, zegt dan Dr Al, is toch precies het omgekeerde van het sociologisme!

Vooraf ga de opmerking, dat wij dit niet hebben gesteld, zoals — merkwaardig genoeg, — duidelijk blijkt uit wat Dr Al uit ons artikel aanhaalt. Want ten eerste schreven wij in dit verband niet over „het” sociologisme, maar over de „erreur sociologique”.

Vervolgens meenden wij dat het *gemakkelijker* was („mede in verband met wat op p. 275 werd gezegd over de taken die aan het gezin moeten worden „toevertrouwd”), de „erreur sociologique” te ontdekken . . . dan een pedagogiek in christelijke, in katholieke zin! Ten derde blijkt uit de kursivering van Dr Al zelf hoe weinig-zeggend de tekst van de Kommissie is. Het zijn immers . . . woorden, en gezien de Babylonische spraakverwarring in socialistische kring, staat of valt de hele passage voor een katholiek met de vraag wat onder de gekursiveerde woorden wordt verstaan. En dat verzuimt ook Dr Al nader aan te geven. Is het dan, alweer, zo dwaas dat men een beroep doet op de meest vooraanstaande onderwijsdeskundige van de Partij, tevens voorzitter van de Onderwijscommissie en wel genoemd „de geestelijke vader van de P.v.d.A.”? Indien iemand, dan is het toch Prof Kohnstamm die de raadsels van een dergelijke passage en hoofdstuk zou kunnen oplossen. Ik kan uit wat Dr Al hierover schrijft niet direkt afleiden of hem de meningen van Prof Kohnstamm en van vele anderen in de P.v.d.A. over de verhouding van openbaar en bijzonder onderwijs bekend zijn, maar ik vermoed van niet. Zou hij namelijk hiervan op de hoogte zijn, dan zou zijn verontrusting even groot zijn als de mijne! Mijn weder-vraag is: Waar wil Dr Al toch heen? Weet hij niet, dat de NOV en Volksonderwijs, om van het Nut dan maar te zwijgen, een nooit-aflatende strijd voeren tegen het bijzonder onderwijs? Is hem onbekend dat de socialist De Gloppe op het onderwijskongres van de P.v.d.A. Oudejaar 1952 de gelijkstelling „die dodelijke ziekte” noemde? En weet hij niet, dat dezelfde De Gloppe vaststelde, dat de schoolstrijd volop aan de gang is? Dat Vrij Nederland op 12 Jan. 1952 een hoofdartikel schreef over „Om de doorbraak ook op school” en daarin o.m. stelde, dat „de schoolstrijd niet ten einde is, we zitten er nog midden-in”? Is het hem onbekend, dat Prof Banning streeft naar een „nieuw schooltype”, dat de tegenstelling tussen openbaar en bijzonder zal doen verdwijnen, en dat hij, uitsluitend daarom (en niet om de herkerstening!) Bijbelonderwijs op de openbare school wil invoeren? Kent hij niet de uitspraak van De Vries in Paed. Stud. van Sept. 1948, dat „deze verdeeldheid knaagt aan de wortels van ons bestaan” (nl. die van het bestaan van bijzonder naast openbaar onderwijs)? De verdeeldheid in de P.v.d.A. ten aanzien van onderwijs is zo groot, als in geen enkele andere partij het geval is! Is het dan onjuist bij een door Dr Al aangehaalde tekst, de vraag te stellen: wat bedoelt de Plan-kommissie ermee? Het is niet eens van belang te weten wat Dr Al er onder verstaat, van belang is slechts wat de *partij* er mee bedoelt. Met woorden als „pluralistisch” en „pluriform” bedekt men deze scherpe tegenstelling misschien voor partijgenoten die de verschillen niet *wensen* te zien, hoe fel zij zich opdringen! Maar dat verandert niets aan het feit, dat zij er zijn. Ik wil de

verwarring overigens niet vergroten door de vraag, wat Dr Al dan denkt van de reactie van Het Vrije Volk waardoor toch de *partij*, dus (volgens J. M. Willems in zijn discussie met Dr Schouten) óók Dr Al spreekt!

Tenslotte nog een drietal opmerkingen. De eerste betreft de vraag van Dr Al, of de actieve cultuurpolitiek wél tot doel heeft voor de mens een antwoord te geven op vragen omtrent geloofs-overtuiging en levensbeschouwing? Mijn antwoord behoeft niet vaag te zijn; het luidt: neen. Maar daarover loopt de kwestie helemaal niet. De vraag is of de actieve cultuurpolitiek van geloofsovertuiging en levensbeschouwing heeft *uit te gaan!* En daarop is mijn antwoord: ja, al is het daarvan niet alleen. Dr Al moge pathetisch vervolgen over het „verre en hoge doel” dat de P.v.d.A. er mee nastreeft, maar hij verzuimt het voornaamste: dit doel aan te geven. Misschien dat Dr Al zou antwoorden: de cultuur van een socialistische maatschappij. Maar dan is mijn vraag: wat is socialistisch? En dat daarover in de kringen van de P.v.d.A. alweer de scherpste tegenstellingen bestaan, is sinds de publikatie van vier „gesprekken” in Socialisme en Democratie, alsmede door de oprichting van het Sociaal democratische Centrum niet meer voor bestrijding vatbaar. Voor de ondeskundige lezer mogen dan de aanhaling uit een rapport van het Centrum voor Staatkundige Vorming indruk kunnen maken, Dr Al weet zo goed als ik, dat de inhoud dezer woorden een geheel andere is dan bij gebruik in *De Weg naar Vrijheid*.

De tweede opmerking betreft de verzekering van Dr Al, dat „ieder lid van de P.v.d.A. van harte onderschrijft” de woorden die ik neerschreef ten aanzien van de taak der opvoeding, vooral voor de gezinsopvoeding. Ik sta werkelijk verbaasd over de weinige belezenheid van Dr Al in zijn partijlektuur. Heeft hij nooit kennis genomen van de rubriek „Maar meneer . . .” in het Parool? En als die hem te laag ligt: kent hij de uitingen van Prof Fahrenfort niet in hetzelfde blad? En die van Viruly, die niet „voor andermans kinderen” wil zorgen?

De derde opmerking raakt de normen die ik nodig acht als men een „nieuw algemeen cultuurbesef” wil opbouwen, zoals *De Weg naar Vrijheid* wil. Nu zou ik, de methode-Al volgend, er op kunnen wijzen dat een cultuurfilosoof, de socialist Prof Polak het met mij en niet met zijn partijgenoot Al eens is. Maar Dr Al vraagt „enige gegevens” waarop de suggestie steunt. Opnieuw moet ik dan vaststellen, dat de schrijver in de pedagogische literatuur niet bijster thuis lijkt. Hij zou dan immers weten, dat de opbouw van een besef, hetzij van plicht, verantwoordelijkheid, geweten of cultuur, noodzakelijk óók uitgaat van normen. Ik suggereerde niet, zoals de schrijver meent, de „normloosheid”

van de socialistische beweging (wat is dat eigenlijk voor een ding?) maar de normloosheid van de actieve cultuurpolitiek *der partij*. Sinds de nadere verklaring van Prof Banning in Socialisme en Democratie in Nov. 1954 en de toejuiching daarvan door Ds Buskes in het Vrije Volk, weten wij, dat een socialistisch minister, naar gelang van zijn levensovertuiging een bepaalde politiek zal voeren. Dat houdt dus in dat de partij inderdaad geen normen heeft, maar dat het ieder socialist geoorloofd is zijn *eigen* normen te doen gelden in zijn politieke werkzaamheid. Dat dit, omdat uiteraard het partijverband toch „werkt”, tot een minimaliseren moet leiden, kunnen wij zonder vrees de verontwaardiging van Dr Al op te wekken, thans stellen. Immers, én in Leiden én in het eerste nummer van De Kath. in de P.v.d.A. in 1955 heeft J. M. Willems verklaard, dat het er om gaat dat wat de P.v.d.A. doet, *niet strijdig is* met de katholieke beginselen. Indien men op dat standpunt staat, kan men het helaas met de samenwerking in vreemd partijverband „ver” brengen, zij het niet met de toepassing van eigen beginselen in het openbare leven.

Het hele artikel van Dr Al bewijst hoe hij het slachtoffer is van een „erreur percée.” En die is heel wat erger dan de „erreur confessionnaliste” die Dr Al mij verwijt, om de eenvoudige reden dat de laatste geen dwaling is, maar trouw.

Rectificatie.

In het artikel van een bijzondere medewerker in de V.S., getiteld „Amerika, Zuid-Oost Azië en Formosa” (Februari-nummer 1955 bl. 383, voorlaatste alinea) is, door het wegvallen van het woord „konden”, een onleesbare zin ontstaan. Deze zin moet luiden: Vóór de conferentie te Genève inzake Indochina wist Dulles b.v. niet, dat de Verenigde Staten — ofschoon zij nog steeds de grootste mogendheid der alliantie van vrije volken zijn — niet meer in ieder opzicht de leiding konden nemen.

Socialisme en Zedelijkheid

DOOR PROF. DR. JOH. VAN BOXTEL

*„La révolution sociale sera morale
ou elle ne sera pas” (Péguy)*

Gaarne wil ik voldoen aan het verzoek der redactie een wederwoord te laten horen op de vele bedenkingen, die dr E. Brongersma maakt tegen mijn artikel „Socialisme en Wijsbegeerte”.

Ik beperkte mij hierin uitdrukkelijk tot een beschouwing over de wijsgerige inslag van het huidige Nederlandse socialisme, zoals deze volgens mij tot uitdrukking komt in het voor 't socialisme óók volgens Brongersma minstens „symptomatische” geschrift *De Weg naar Vrijheid*. Mij dunkt dat deze beperking mijn goed recht was. Br. zegt nu, dat ik de Partij van de Arbeid bestrijd, een politieke tegenstander ben, het socialistische klimaat niet ken. Vervolgens zou mijn beschuldiging van situatie-ethiek aangaande *De Weg* („zoals deze voor ons ligt”) neerkomen op één van de tien door Quadragesimo Anno veroordeelde socialistische dwalingen, terwijl de Q.A.-grief van het opofferen van het geestelijk leven aan het stoffelijke door het socialisme blijkens een enkele tekst uit mijn publicatie niet tegen het Nederlandse Socialisme zou kunnen worden aangevoerd (in zoverre blijk ik het nu weer wél goed genoeg te kennen!). Verder hield ik geen rekening met de 34 conclusies uit *De Weg* getrokken op een verkiezingscongres te Nijmegen. Op dit alles past mij slechts het antwoord: ik bedoelde alléén en gaf ook niets anders dan *mijn* kritische conclusie omtrent het wijsgerig gehalte van *De Weg naar Vrijheid* na een persoonlijk grondig onderzoek.

Gaarne neem ik vervolgens nota van Brongersma's verzekering aangaande de „vanzelfsprekendheid voor de aanhangers van de P.v.d.A.” (volgens hem niet voor mij, die immers het klimaat niet kent), „dat al het neergeschrevene slechts geldt in de veronderstelling, dat men zich blijft bewegen op de bodem van de rechtvaardigheid” en „dat de *Weg naar Vrijheid* uitging van de vaste wil nooit buiten de perken van het rechtvaardige

te gaan bij het zich verdiepen in het wenselijke, nuttige, het psychologisch of sociologisch verantwoorde bij het zoeken naar een oplossing”.

Maar het is en blijft merkwaardig dat deze door Br. zó vanzelfsprekend geachte socialistische vooronderstelling en vaste wil op absoluut onvoldoende wijze tot uitdrukking komt in de wijsbegeerte van De Weg. Deze mij na de genoemde verzekeringen van Brongersma nog meer opvallende lacune bij de uiteenzetting van „fundamentele inzichten die de opbouw van het gehele plan bepalen” (in de wijsbegeerte is maar zeer weinig vanzelfsprekend, maar moet zo goed als alles verantwoord worden) lijkt mij nog steeds, óók al geeft men ze feitelijk toe, niet toevallig, maar symptomatisch.

Het maatschappelijk vraagstuk (in de kern, óók in onze tijd nog steeds: het arbeidersvraagstuk) is immers in eerste instantie een zedelijk vraagstuk: een vraagstuk van rechtvaardigheid en liefde en een hierbij aansluitende (en dus in zoverre zedelijk verantwoorde) institutionele vormgeving. Dit fundamentele inzicht komt in De Weg niet tot uitdrukking. Men kan morele gebondenheid (in de vorm van: „niet buiten de perken van het rechtvaardige gaan” of als „bodem”) als vanzelfsprekend vooronderstellen. Daarmede komt de primaire rol van „hernieuwing der zeden als eerste en noodzakelijkste redmiddel” (Rerum Novarum) in deze publicatie nog niet naar voren.

De hoofdnadruk van De Weg, die hierin zéér zeker symptomatisch is voor het Nederlandse socialisme, ligt onmiskenbaar elders, nl. op planning, socialisatie, overheids-contrôle en juist niet op eigen (óók en juist zedelijke) verantwoordelijkheid van arbeiders en werkgevers en de hierbij zoveel mogelijk aansluitende vormgeving in b.v. ondernemingsraden, P.B.O., Stichting van de Arbeid en eerst daarna in eventuele wettelijke voorschriften van een dwingende Overheid. Allerlei concrete „plannen” ener ordenende, leidende (en zelf zoveel mogelijk uitvoerende) Overheid, gebaseerd op nuttigheid, wenselijkheid etc. zullen uit-eindelijk nooit de oplossing brengen van het sociale vraagstuk. „La révolution sociale sera morale ou elle ne sera pas.” Hier ligt ongetwijfeld de algemene grondfout van De Weg naar Vrijheid.

Drie voorname onderdelen — door mij hiermede in verband gebracht, door Br. betwist — kunnen nu in 't licht van het voorgaande nog eens behandeld worden: rechtvaardigheid, vrijheid en ethiek in De Weg naar Vrijheid.

Rechtvaardigheid

De term komt herhaaldelijk voor in De Weg. Br. wijst op allerlei andere publicaties waarin deze term óók terugkeert.

Vervolgens haalt hij tegen mij drs. Quaedvlieg aan die verzekert dat „de rechtvaardigheidsidee een centrale plaats inneemt in de verdeling”. Maar het gaat in de wijsbegeerte niet over termen, woorden, en zelfs niet over ideeën, doch over de zakelijk *juiste* begripsinhoud die onder de termen schuil gaat. Welnu: Quaedvlieg meent evenals ik dat „wij het socialistische rechtvaardigheidsbegrip moeten verwerpen.” Het alleen maar gebruiken van grote woorden als rechtvaardigheid, morele gebondenheid, zonder dat deze zakelijk een verantwoorde inhoud bezitten, noemde ik „pseudo-ethiek”. Voorbeelden? Brongersma geeft toe dat aan belastingheffing morele implicaties vastzitten. De Weg naar Vrijheid — ik herhaal — geeft geen andere grenzen aan belastingheffing dan „uit een oogpunt van belasting*techniek* en *zielkundige* overweging”. Maar vooral: hoe is 't mogelijk een geheel hoofdstuk te wijden aan „Bezitsverhoudingen” (met voorstellen tot: nieuwe vermogensverdeling — bezitsspreiding — eigendom aan de Staat — beperking van erf-recht en arbeidsloos inkomen) zonder ook maar een enkel woord te wijden aan *e i g e n d o m s r e c h t*? Is de moeilijke leer over eigendomsrecht een zó vanzelfsprekend bezit aan socialistische zijde, dat zelfs vermelding van deze leer — om van een verantwoording niet eens te spreken — bij het voorstellen van genoemde ingrijpende plannen niet eens nodig was? . . .

Vrijheid

Secundair — zo concludeerde ik — wordt een vrijheid van de mens voorgestaan in het productieproces, praktisch echter alléén van de arbeidende mens (de zgn. ondernemersvrijheid is zeer beperkt).

Inderdaad, men kan moeilijk volhouden dat in De Weg naar Vrijheid de nadruk ligt op de „economische vrijheid”. Brongersma wil hier liever afzien van de door mij volgens hem onjuist gebruikte term „gewetensvrijheid”, die hij echter op 't einde van zijn beschouwing over economische vrijheid rustig zelf hanteert! Hij erkent een recht van de enkeling op economische vrijheid. Dit recht is echter niet absoluut en onbeperkt. (Heb ik dit ergens beweerd? —) Hij gaat verder en spreekt over de beperkingen, die volgens hem dit recht van de „burger” (de mens is natuurlijk in elk socialistisch klimaat eerst en vooral: burger!) ondergaat: beperking door geleide economie; „vrijheidsbeperking aan het ordenend ingrijpen (van de Staat) verbonden”; binding van de ondernemer door wettelijke voorschriften van de Staat; dwingen door de Staat van de ondernemer tot rechtvaardigheid. Ziedaar de enige door Br. aangehaalde beperkingen van het recht op economische handelingsvrijheid. En nu komt ineens in dit verband de gewetensvrijheid naar voren: de Staatsdwang is geen schending van de vrijheid van geweten. Bewijs? Evenmin als

het kerkelijke gebod van Zondagsheiliging een schending van geweten betekent. Zo zijn we weer terug bij de door Brongersma aanvankelijk gewraakte term: gewetensvrijheid.

Onze beschouwingen hieromtrent kunnen wij het best inzetten met te wijzen op het absolute mank-gaan der genoemde vergelijking. De Kerk *dwingt* juist niet tot het gewenste kerkbezoek, maar *verplicht* mij in geweten. Ik kan al dan niet naar de kerk gaan, in zoverre ben en blijf ik vrij. Ik behoud zelfs de morele vrijheid van eventueel *niet behoeven* te gaan, als mijn geweten mij zegt, dat het in een of ander geval niet *moet*, niet *hoeft*. Hier is niet alleen geen schending van, maar een uitdrukkelijk beroep op het geweten van de gelovige: opdat hij in vrijheid (= anders kunnende) uit eigen gewetensovertuiging beslisse door ófwel vanuit deze overtuiging gehoor te geven aan de kerkelijke Overheid (= te gehoorzamen) ófwel geen gehoor te geven aan dit gebod, wederom in vrijheid en uit eigen gewetensovertuiging, in een of ander bepaald geval.

Bij de Staat die wél *dwingt* ligt de zaak juist anders. Hier vindt geen beroep plaats op de vrijheid van de particuliere ondernemer . . . en zeker niet op zijn geweten. Echte „economische vrijheid” komt eenvoudig niet aan bod dank zij overheids-ingrijpen, -leiding, -ordening en overheidsdwang. En dit alles omdat men de vrijheid van de particuliere ondernemer eenvoudig zoveel mogelijk uitschakelt. Men wantrouwt deze vrijheid eens en voor goed, d.i. systematisch, in principe (niet slechts tijdelijk b.v. als historische reactie of liberalisme). Brongersma bevestigt nog eens dit door mij reeds gesignaleerde wantrouwen: volgens hem zouden *sociaal-historische* werken mij kunnen leren dat een beroep op het geweten van de particuliere ondernemer faalt in de praktijk, eens en voor goed. Met dit beroep ga ik daarom geheel buiten het wijsgerige terrein! Wederom: baseer je op feiten en alléén op feiten! Maar ik meen dat wijsbegeerte, die niet eclectisch en positivistisch wil zijn zoals het socialisme, verder moet gaan dan de feiten en moet trachten door te dringen tot het eigenlijke, het principiële. Ik meen m.a.w. dat niet het feitelijk-nuttige en even min het feitelijke-verleden alléén, normgevend mag zijn in de sociale wijsbegeerte.

Zo is het maatschappelijk vraagstuk geen kwestie van concrete plannen-makerij alléén, maar een veel dieper, want *tenslotte* zedelijk vraagstuk. En waar wil men zedelijke beginselen wetenschappelijk anders op laten steunen dan op wijsgerige reflexie en . . . geloof? Enkel op sociaal-historische beschouwingen? Evenmin als Br. meen ik dat het recht van de enkeling op economische vrijheid absoluut en onbeperkt is. Maar ik zie de *bestissende* heil-brengende beperking niet in de feitelijk-leidende en dwingende Overheid, maar juist in het geweten zelf van de betrokkenen. De werkgever legt zichzelf uit rechtvaardigheid morele beperkingen op; dat dit *feitelijk* vaak niet gebeurt, doet

aan dit *eigenlijke*, dit *beginsel* niets af: hij moet zich in geweten beperkingen opleggen. Doet hij dit niet, dan handelt hij verkeerd en dan wordt mede door zijn toedoen het maatschappelijke vraagstuk eenvoudig niet opgelost in de *feitelijkheid*, alle dwang en planning ten spijt!

Straf geleide economie (in de zin van: door de staat en niet in eerste instantie door het geweten der direct betrokkenen geleide economie) kan noodzakelijk zijn voor een bepaalde tijd, ja zelfs voor een lange tijd; maar het is principiëel gezien slechts een nood-oplossing, een noodzakelijk kwaad. In *beginsel* staan de zedelijke sociale deugden voorop . . . daarna volgen instituten, die deze deugden althans formeel mogelijk maken en op de laatste plaats eerst de dwingende Overheid, die hoogstens substitutioneel, d.i. als de andere twee versagen, rechtstreeks aan economie mag doen. Br. omschrijft gewetensvrijheid als het vermogen om zich te gedragen overeenkomstig de inspraken van het eigen geweten. Welnu: deze gewetensvrijheid vooronderstelt wezenlijk, sluit wezenlijk in „de vrijheid om überhaupt rechtvaardig of onrechtvaardig te kunnen zijn”. Is dit nu geheideliberaal, zoals Br. beweert? Laat hij dan even nadenken over het reeds aangeduide verschil tussen „kunnen” en „mogen”. Er moet een „kunnen” zijn waarop immers een „mogen” of „moeten” in geweten (niet uit dwang) alleen kan steunen. Om vanuit je gewetensovertuiging in het economische leven werkelijk rechtvaardig te kunnen handelen, moet er een zeker „kunnen-handelen” zijn, een zekere „economische vrijheid”. Men moet iemand dan ook de ruimte laten . . . de ruimte geven en dŭrven geven = vertrouwen. Schakelt men deze economische speel-ruimte voor de enkeling principiëel uit, dan is er ook eenvoudig geen plaats meer voor „een *zichzelf gedragen* in het economische leven overeenkomstig het eigen geweten”. Principiële Staatsdwang, gebaseerd op principiëel wantrouwen van de vrijheid van de ondernemer (en daarmee afwijzen van elk beroep op zijn geweten, zoals Br. doet), wantrouwen van de particuliere onderneming als zodanig, van het particuliere initiatief en van elk in vrijheid, maar uit gewetensovertuiging samengaan van mensen op eigen (zedelijke) verantwoordelijkheid tegenover elkaar komt *practisch* neer op uitschakeling van de gewetensvrijheid en daarmee van de gewetens-binding als de primaire binding óók in 't sociaal-economische leven. Het is de Staat die *leidt, ordent, beperkt, dwingt* op de éérste plaats en in beginsel volgens de socialistische visie, niet de mens zelf, de enkeling, die zich vóór alles laat leiden niet door de Staat maar door zijn eigen sociale geweten en die men daartoe in beginsel de nodige ruimte, het „kunnen”, de „economische handelingsvrijheid”, óók en juist van staatswege, laat.

In deze geest schreef ik reeds in „Socialisme en Wijsbegeerte”, maar het is Brongersma die mij nu het gemis verwijt van een

gewetensvolle afweging der vrijheid in het conflict der rechten . . .

Situatie-ethiek.

Inderdaad, zó meende ik na aandachtige lezing te moeten besluiten aangaande de ethiek van De Weg, „zoals deze voor ons ligt”. Ik neem nogmaals graag nota van allerlei goede bedoelingen: wijsgerig gezien is de tekst niet anders te interpreteren dan als een situatie-ethiek.

Nergens verwierp ik elke opvatting, die waarde toekent aan het concrete, nuttige en wenselijke, zoals Br. suggereert. Maar de voorbeelden die hij nu aanhaalt om dit te bewijzen zijn wel allerongelukkigst. Loon afhankelijk doen zijn van behoeften, zoals Pius XII en Q.A. dit stelt is een algemene eis van de gewone algemene sociale ethiek: het tegendeel van zijn situatie-ethiek. Hetzelfde geldt omtrent het algemene recht der kerkelijke Overheid om in bepaalde omstandigheden eenheid der katholieken op politiek gebied uit religieus-ethische overweging méér dan wenselijk te achten . . .

Na deze voorbeelden vraagt men zich af wie „vlot” en „onjuist” de term situatie-ethiek hanteert.

Nogmaals: de vaste wil om niet buiten de perken van het rechtvaardige te gaan moge aanwezig geweest zijn bij de Plan-Commissie, zij stelt nergens de rechtvaardigheid en daarmee de morele zijde van het sociale vraagstuk centraal in de aangeduide voorstellen. Noch rechtvaardigheid noch vrijheid (die nauwer met elkaar verbonden zijn dan Br. vermoedt) komen voldoende tot hun recht: opvallend blijft daarentegen de overheersing van nuttigheid, wenselijkheid, psychologische en sociologische mogelijkheid. Een ethiek die het belang der concrete en historische situatie niet slechts benadrukt (dit doet elke waarachtige ethiek) maar laat overhéersen boven de zedelijke beginselen is een situatie-ethiek.

Laat ik nog één tekst aanhalen uit de tientallen geciteerde, waaruit dit klimaat van utilitarisme, positivisme, situatie-ethiek duidelijk blijkt: „Wanneer op grote schaal zou blijken, dat de particuliere bezitter het onderhoud (van huizen) niet op behoorlijke wijze wenst te verzorgen, zou dit een aanwijzing gaan vormen voor het *feit*, dat op den duur het huizenbezit — anders dan voor eigen woning — niet in handen kan worden gelaten van de particuliere bezitter”. Geen woord over eigendomsrecht, dat nooit eenvoudig vervalft bij mis-bruik en zelfs niet bij eventueel noodzakelijke onteigening door de Staat, maar ook geen woord over de moeilijkheden van de huizenbezitter in Nederland juist door overdreven staatsbemoeiingen inzake huren!

Wijsgerig d.i. hier ethisch gesproken blijft De Weg naar Vrijheid voor elke objectieve beschouwer een uitermate zwak stuk. Ik heb de redenen genoemd, die dit absolute falen zouden kun-

nen verklaren. Laat ik ter aanvulling nog één verklarende grond toevoegen. Br. wijst op het belang voor de P.v.d.A. van de aanwezigheid van katholieke leden binnen dit partijverband, „ook al is hun schare klein, hun kennis bescheiden en hun optreden niet vrij van menselijke zwakheden”. Zij kunnen toch — dank zij het prachtige klimaat der Partij — hun beginselen inbrengen, beginselen van „een overtuigende redelijkheid en wereldschokkende kracht.” Er wáren katholieken in de Plancommissie: het is werkelijk bedroevend, hoe gering klaarblijkelijk hun beginselenkennis of beginselen-invloed was in het symptomatische geschrift *De Weg naar Vrijheid*, met name in het eerste en veruit voornaamste sociaal-economische gedeelte. Een goede uiteenzetting enkel en alleen van de thomistische eigendoms-leer, in de geest b.v. van Fr. Utz' „*Freiheit und Bindung des Eigentums*,” waarin het overwegend (ethisch-) sociale karakter van de eigendom zo goed naar voren komt, zou menig geheid socialist, die zich oprecht wil bezinnen, hebben doen watertanden.

Flitsen uit de behandeling der **Onderwijsbegroting**

DOOR MAG. DR. J. G. STOKMAN O.F.M.

De ziekte van Minister Cals gaf in November van het vorig jaar aanleiding tot enig gerucht. Kon de Minister het fysiek en moreel niet meer aan? Bezweek hij onder de last van zijn uitermate zwaar departement en onder de stormen van critiek, die er opstaken rondom het onderwijsbeleid?

Wat men er ook van heeft gedacht, de tot Februari van dit jaar uitgestelde begrotingsbehandeling gaf een Minister te zien, wiens geesteskracht versterkt scheen door de lichamelijke rust, waartoe ziekte hem had genoopt. Als de Kamer hem mild behandelde bij zijn begroting, dan was het niet uit enkel medelijden met een pas van zijn ziekbed opgestane bewindsman. De circa 20 sprekers, die één voor één de Minister bekogeld hebben met critische vragen en snedige interrupties, vonden een man tegenover zich, die de complexe problemen van zijn omvangrijk departement bleek te beheersen. En die aan de Kamer — nog vóórdat hij zelf aan het woord kwam — de bewijzen gaf van de ijver, waarmede hij en zijn departement aan de onderwijsvraagstukken hadden gewerkt, door vóór en tijdens de behandeling der begroting een vervolgnota over het onderwijzerstekort op tafel te leggen, plus een nieuwe wet op het Kleuteronderwijs, een Tweede Onderwijsnota en een Nota over het lager en middelbaar technisch onderwijs. De heer van Sleen (P.v.d.A.) trok de klacht over het gebrek aan voortvarendheid in, althans voorlopig, en de heer Roosjen (A.R.) gaf te kennen, dat de critiek op het onderwijsbeleid „kreupel gaat door onbillijkheid”.

Bij de behandeling der begroting voor 1955 is zowel in de Eerste als in de Tweede Kamer herhaaldelijk het gehele Kabinet verantwoordelijk gesteld voor het onderwijsbeleid, met name voor wat betreft de financiële armslag voor de Minister van Onderwijs. Maar deze laatste heeft het aangeboden alibi toch hof-

felijk van de hand geweest. Erkennend dat het zijn taak én verantwoordelijkheid is de onderwijsbelangen in het Kabinet te verdedigen, heeft hij zich niet minder verantwoordelijk geacht voor het gehele beleid, waarin de belangen van het onderwijs, hoe belangrijk ook op zich zelf genomen, toch moeten worden ingepast. Een verlaging van de leerlingenschaal (die duizenden onderwijzers én lokalen meer vraagt, plus 225 miljoen aan eenmalige investering, jaarlijks 88 miljoen aan salarissen en verscheidene miljoenen aan exploitatiekosten) kan „niet los gezien worden van de aanleg van autosnelwegen en dijken, de uitbreiding van het wagenpark der Spoorwegen of de automatisering van de telefoon”, aldus Minister Cals. Intussen weet hij zich door de Kamer geruggesteund — en dat is een belangrijk resultaat van deze begrotingsbehandeling — als hij in het kader van het gehele regeringsbeleid de onderwijsbelangen heeft te verdedigen in de Ministerraad.

Om die belangen goed te kunnen dienen, is continuïteit in de bezetting van het departement gewenst: 'n Minister kan in vier jaar tijds onmogelijk schoon schip maken met al de brandende problemen op het gebied van de onderwijswetgeving en het onderwijsbeleid. Dit was van K.V.P.-zijde gezegd, maar de Minister — hoezeer ook erkentelijk voor deze vriendelijkheid — had een andere oplossing in zijn hoofd. Hij wilde de continuïteit in het beleid zien te waarborgen door aan de onderwijswetgeving het karakter van een raamwetgeving te geven en door het Departement zelf goed en efficiënt te organiseren. Men kan dit standpunt waarderen en toch van mening zijn, dat het spreekwoord „nieuwe heren, nieuwe wetten”, weinig goeds voorspelt, indien de oplossing van Minister Cals het richtsnoer zou worden bij een nieuwe kabinetsformatie.

Door enerzijds het onbevredigende van de situatie en hierof daar ook eigen tekortkomingen of gebrek aan volledig inzicht te erkennen en door anderzijds vele doortastende maatregelen te nemen of aan te kondigen, heeft de Minister de meeste kamerleden weten te overtuigen en te winnen. Dit bleek wel duidelijk bij de discussies over het gebrek aan onderwijzers en leraren.

Wat het onderwijzerstekort betreft, toonde de feitelijke situatie per 16 Januari 1955 duidelijk aan, dat de noodtoestand vaak schromelijk overdreven wordt. Het is niet zó, dat er op genoemde datum in 2650 klassen geen les werd gegeven, omdat er even zoveel vacatures waren. Want er werd les gegeven door 1033 gehuwde vrouwen, 122 gepensioneerden en 1407 tijdelijk aangestelde krachten, zodat er in feite slechts 88 werkelijk open plaatsen waren onder het verplichte personeel. Maar met de kamerleden erkende de Minister, dat die toestand toch onbevredigend is, én omdat de wijze van vervulling der vacatures alhoewel niet in strijd met de wet toch op een groot tekort wijst, én omdat de klassen gemiddeld veel te groot zijn. Door een zes-

tal maatregelen op lange termijn en een drietal maatregelen op korte termijn (met name door een spoedcursus, vrijstelling van militaire dienst en aanstelling van gehuwde onderwijzeressen) moet dit tekort overbrugd worden. Bij de becijfering der tekorten en de afweging der te nemen maatregelen is ook een geleidelijke verlaging van de leerlingenschaal in het beleid verdisconteerd. Uit de gedachtenwisseling tussen de Minister en de heer Peters (K.V.P.) is immers wel gebleken, dat de Minister in zijn Nota's over het onderwijzerstekort een taakstellende prognose heeft willen maken, zij het ook niet zo gedetailleerd als in het bekende Kaski-rapport is gebeurd. Met een verlaging van de leerlingenschaal, zo heeft de Minister uitgerekend, kan in 1957 of 1958 *begonnen* worden, indien er (boven het eerst aan te zuiveren tekort van 2600 in 1956 en van 2300 in 1957) een jaarlijks extra-aanbod van 500 onderwijzers zou kunnen worden bereikt. Deze „taakstellende prognose” ligt echter nog ver af van de voorstellen der Algemene Nederlandse Onderwijzers Federatie, volgens welke van 1957 tot 1962 jaarlijks 2500 onderwijzers méér „klaar gestoomd zouden moeten worden”. De Minister achtte dit geen reële voorstelling van zaken, doch verklaarde zich wel bereid met de A.N.O.F. in nader overleg te treden ten einde zo snel mogelijk tot de algemeen verlangde verlaging van de leerlingenschaal te geraken.

Bij de leraren van het V.H.M.O. ligt de zaak in zoverre enigszins anders, dat hier momenteel vooral gebrek is aan *bevoegde* leerkrachten. Dit gebrek aan bevoegden kan echter binnen enkele jaren omslaan in een volledig ontbreken van leraren, als namelijk de hoge geboortecijfers van na de oorlog tot een belangrijke toevloed van scholieren naar het V.H.M.O. zullen leiden en de behoefte aan meer scholen en meer leraren duidelijk zullen gaan demonstreren. Het getuigt daarom van een vooruitziend beleid, dat de Staatssecretaris Mej. de Waal een Commissie voor het V.H.M.O. heeft ingesteld, die advies zal hebben uit te brengen over al de maatregelen, die voor de uitbreiding van dit onderwijs en vooral ook voor het dekken van de behoefte aan leraren genomen zullen moeten worden. Volgens de gegeven toelichting zal deze Commissie zowel noodmaatregelen op korte termijn als blijvende voorzieningen moeten onderzoeken en in interim-rapporten van hare bevindingen moeten doen blijken.

Is het wegwerken van het tekort aan onderwijzers en bevoegde leraren urgentie nummer één in de sfeer der te treffen beleidsmaatregelen, op het gebied van de onderwijs-*wetgeving* komt die kwalificatie toe aan de wet op het kleuteronderwijs. Het zal velen in den lande hebben verheugd, dat de Minister dit thans duidelijk heeft uitgesproken. Het nieuwe ontwerp op het kleuteronderwijs is een belangrijke verbetering op het destijds door Minister Rutten ingediende wetsontwerp. Voor het lange wachten op een nieuw ontwerp zijn wij ruimschoots beloond, met

name door de doorvoering van de financiële gelijkstelling van het openbaar en het bijzonder kleuteronderwijs, welke in het ontwerp-Cals is belichaamd. Maar nu moet de wet nog in het Staatsblad komen om op 1 Januari 1956 in werking te kunnen treden. Daar komt heel wat voor kijken, zoals de heer Tilanus (C.H.), die in deze zaken geveerd is, terecht heeft opgemerkt. Van K.V.P.-zijde werd aangedrongen op een tijdschema in de behandeling, waaraan èn de Kamer èn de Regering zich gebonden moesten weten. De Minister beloofde al zijn medewerking en de Kamer is reeds met de behandeling in de afdelingen begonnen.

Urgentie nummer twee op het terrein der onderwijswetgeving is het geheel der wettelijke voorzieningen voor het voortgezet onderwijs na de lagere school of het zogenaamde basis-onderwijs voor de kinderen van 6 tot 12 jaar. Daarover handelt de Tweede Onderwijsnota, die ongetwijfeld aanleiding zal geven tot uitvoerige discussies in de Kamer en ook daarbuiten, welk laatste met de Nota Rutten evenzeer het geval is geweest. Die debatten kunnen verhelderend werken, maar tenslotte komt het er op aan — het is van meerdere zijden in de Kamer gezegd — dat *wetsvoorstellen* worden gedaan. Alleen op grond daarvan kan deze gewichtige materie tot afdoening komen. Als de Minister en de Staatssecretaris nog vóór de verkiezingen van 1956 wetsvoorstellen kunnen indienen, dan hebben zij naar het mij voorkomt voor deze ronde aan de gestelde taak geheel beantwoord.

Dat die taak niet gemakkelijk zal zijn, kan ook blijken uit de nieuwe wegen, welke de Minister en de Staatssecretaris denken in te slaan bij de wettelijke regelingen, die op stapel staan.

Aan de invloed van de ouders op de zaken van het onderwijs zal meer reliëf gegeven worden. In het ontwerp-Kleuteronderwijs-wet krijgen de ouders — anders dan in de Lager Onderwijswet — het recht de oprichting van een *openbare* kleuterschool te vorderen. En bij de regeling van het voortgezet onderwijs zullen de ouders via de vrije maatschappelijke organisaties worden ingeschakeld bij het opstellen van plannen voor de stichting en de doelmatige spreiding van de diverse typen van scholen.

Ter verwezenlijking van de financiële gelijkstelling tussen openbaar en bijzonder onderwijs zullen objectieve normen voor de stichting van scholen worden opgesteld. Daaraan zal echter verbonden worden een mede door de vrije organisaties te ontwerpen planning inzake een doelmatige scholenspreiding.

Verder zal aandacht worden geschonken aan de noodzaak om bij de inrichting van het onderwijs een groter vrijheid te geven aan de schoolbesturen en de leraren. Reeds nu wordt binnen het kader der bestaande wetten gewerkt aan een herziening van de leerplannen en de exameneisen, die tot nog toe iedere vrijheid bij het geven van onderwijs aan de leerlingen praktisch illusoir maakten.

Tenslotte schijnt er ook beweging te komen in het vraagstuk

van de gehuwde onderwijzeres. Volgens het ontwerp-Kleuteronderwijswet behoeft namelijk de kleuterleidster, die in het huwelijk treedt, op die grond niet te worden ontslagen.

Het is te vroeg om over bovenstaande punten reeds nu een uitspraak te doen. En zulks temeer omdat men ook van een op zich zelf juiste gedachte eerst de concrete uitwerking moet zien om tot een verantwoord eindoordeel te komen. Maar voor de richting van het beleid van Minister Cals en Mej. de Waal zijn de aangegeven punten in ieder geval van verstrekkende betekenis, vooral met het oog op het bijzonder onderwijs en zijn eis van finantiële gelijkstelling, óók voor het m.o. en het n.o.

Of dat allemaal zonder strijd te verwezenlijken zal zijn, is nog aan twijfel onderhevig. De Partij van de Arbeid aanvaardt in beginsel de finantiële gelijkstelling en Mevrouw Fortanier-de Wit (V.V.D.) heeft bij deze begroting andermaal gezegd, dat zij niet tegen confessioneel onderwijs is. Maar de moeilijkheden komen eerst als het er om gaat dat algemene principe uit te werken in concrete en objectieve normen voor de stichting van nieuwe scholen. Een voorproefje van wat ons daarbij nog te wachten kan staan gaf Mevrouw Fortanier-de Wit en, zij het in mindere mate, ook Mevr. Heroma-Meilink (P.v.d.A.) door haar aanval op de Katholieke M.T.S. in Hengelo, die dit jaar voor subsidie in aanmerking is gebracht. Op 9 km afstand van Hengelo staat nl. een neutrale M.T.S. in Enschede. Deze laatste moet worden herbouwd en bij die gelegenheid zouden de nog niet bestaande, maar thans voor Hengelo geplande afdelingen voor bouwkunde en chemische techniek, heel geschikt aan de M.T.S. in Enschede kunnen worden toegevoegd. Dat is veel goedkoper en wie bouwt nu twee M.T.S.en op 9 km afstand van elkaar? Mevr. Fortanier zag voor die bouw ener katholieke M.T.S. in Hengelo maar één reden: de bevolking in Twente is voor 40% katholiek en de scholieren van de M.T.S. in Enschede zijn het voor 35%. Maar dan volgt daaruit, aldus Mevr. Fortanier, dat de overige 60% van de bevolking in Twente — voor zoverre zij bouwkunde of chemie aan de M.T.S. wil studeren — op de katholieke school te Hengelo zal zijn aangewezen. En dat vindt Mevr. Fortanier en haar fractie onrechtvaardig! Afgezien nog van de vraag, of het dan wel *rechtvaardig* is de kinderen van 40% der bevolking voor welke studierichting ook te dwingen naar een neutrale M.T.S. te gaan, is het nuttig de redenering van Mevr. Fortanier eens te zien tegen de door haar zo vaak geuite gedachte van de openbare school als vluchtheuvelschool. Deze komt hierop neer, dat er een openbare school moet worden opgericht overal waar een bepaalde confessie een minderheid vormt en niet talrijk genoeg is om een eigen, bijzondere school te „rechtvaardigen”. Dan wordt het aanstonds duidelijk, hoe — door alléén maar te kijken naar zo laag mogelijke stichtings- en exploitatiekosten om op grond daarvan steeds groter „vluchtheuvel-

scholen" (!) te bepleiten — het recht op confessioneel onderwijs praktisch illusoir wordt gemaakt. Aan enige overweging van de *raison d'être* zelf van het bijzonder onderwijs komt men dan eenvoudig niet meer toe. Een redevoering als die van Mevr. Fortanier toont andermaal aan, hoe noodzakelijk confessionele partijen zijn. De *erkenning-in beginsel* van het bijzonder onderwijs is in ons dierbaar vaderland wel safe — ook bij Mevr. Fortanier-de Wit, ben ik geneigd te zeggen — maar zonder de „rechtse" partijen komt er van de *practische* doorvoering van dat beginsel niets terecht, in ieder geval veel te weinig!

Ook nog in ander opzicht bewees de K.V.P. ditmaal haar nuttigheid, nl. om oud-minister Gielen te verdedigen tegen de felle aanvallen van de heer van Sleen (P.v.d.A.), die kennelijk zijn (politieke) hart weer eens moest luchten en daarvoor de Kamer koos, waar de aangevallene niet aanwezig is en zich niet kon verdedigen. De heer Peters nam het voor Prof. Gielen op en Minister Cals somde in een paar minuten een zestal maatregelen op, die Minister Gielen in 1947 en 1948 reeds genomen heeft om het onderwijzerstekort na de oorlog op te vangen. Daartoe behoorden de verhoging van de onderwijzers-salarissen, de toekenning (voor het eerst) van studietoelagen aan kwekelingen, de subsidiëring van drie nieuwe kweekscholen en het toekennen van fictieve diensttijd: allemaal maatregelen die ook thans nog op het repertoire staan bij de bestrijding van het onderwijzerstekort.

Het is dwaas ministers of oud-ministers in de hoogte te steken, omdat zij tot de eigen partij behoren. Maar in de politiek weet men nooit wat er kan gebeuren. Daarom leg ik voor de geschiedenis nog even vast, dat Minister Cals dit jaar begon met 25 opleidings-instituten voor kleuterleidsters te subsidiëren, aan de sportorganisaties een eerste steun van een kwart miljoen te geven, en het bedrag der studietoelagen zó hoog op te voeren, dat practisch iedereen een renteloos voorschot of een beurs kan krijgen, indien hij zulks op grond van de (inmiddels aanzienlijk verlaagde) normen verdient.

Er zijn nog vele andere „flitsen" te geven uit de behandeling der onderwijsbegroting voor 1955. Alles bijeen zouden de begrotingsstukken en de handelingen der Tweede Kamer een lijvig boekdeel van meer dan 500 bladzijden kunnen vullen, waarin voor „elck wat wils" te vinden is, maar wat niet op vijf of zes pagina's is samen te vatten. Onder de aanbieding van mijn verontschuldiging moge ik daarom zowel de Universiteiten als de toneel- en kunstgezelschappen en alle andere instituten en organisaties op het gebied der Nederlandse cultuur naar dit potentieel aanwezige boekdeel verwijzen.

HET GEMEENTELIJK ANNEXATIE VRAAGSTUK

DOOR DRS W. J. J. KUSTERS

Wijzigingen in de territoriale omvang van een gemeente worden in de huidige tijd vaak voorgesteld vanuit een gemeente, die, in een phase van snelle ontwikkeling, door gebrek aan grond voor de uitbreiding van woon-, werk- en algemene voorzieningen t.b.v. de mensen, waarvoor het gemeentebestuur zich verantwoordelijk weet, niet voldoende zorg kan dragen.

Deze wijzigingen in de territoriale omvang van een gemeente worden annexatie genoemd, wanneer een grotere gemeente alle bestuurlijke functies van een kleinere gemeente overneemt. Was in vroegere tijden de ondoelmatigheid van een gemeentelijk grensverloop of de geringe bestuurskracht in de „dwerggemeenten” vaker reden tot partiële grenswijzigingen, samenvoeging van gemeenten, of annexatie over te gaan, in de huidige tijd komt steeds sterker het grondgebrek als motief voor verandering der gemeentelijke territoriale structuur naar voren. De eerste vraag, waartoe het bovenstaande leidt, is die waarom na de eeuwwende en wat de partiële grenswijzigingen betreft reeds in het laatste kwart van de vorige eeuw, het vraagstuk der territoriale herindeling der gemeente zo sterk naar voren gekomen is. De verklaring is voor de hand liggend. Het is een bekend feit, dat de sociaal-economische structuur van Nederland in de laatste driekwart eeuw sterk en snel gewijzigd is. Naast een snelle natuurlijke bevolkingsgroei, voor een belangrijk deel als gevolg van een sterke daling der sterfrequentie, wordt de demografische ontwikkeling in deze periode gekenmerkt door een sterke concentratie van de bevolking. Onder de vigeur van een snelle industriële ontwikkeling, eerst van de steden in het Westen des Lands, later ook in het Oosten en Zuiden, trad een sterke concentratie van de bevolkingsaanwas in de plaats van de meer gelijkmatige spreiding in het verleden. In de grote steden

(100.000 en meer inwoners) woonden in 1860 8% van de bevolking, thans is dit meer dan 30, terwijl deze cijfers voor Noord- en Zuid-Holland resp. 57 en 55% bedragen. De snelle natuurlijke bevolkingsaanwas en de daardoor noodzakelijke stimulering van de industriële ontwikkeling doen met zekerheid prognosticeren, dat de ingezette concentratie van de bevolking in een aantal daartoe door hun ligging en/of equipering aangewezen steden nog geenszins zijn eindpunt bereikt heeft. Daar deze ontwikkeling plaats vindt op het stramien van een administratieve in-deling, die aan deze ontwikkeling niet is aangepast, moet worden verwacht, dat het vraagstuk der gemeentelijke herindeling voorlopig geenszins haar actualiteit zal verliezen. Men mag dan ook verwachten, dat bij het uitblijven van een algemene herindeling die overigens door de talloze variaties in problematiek en situatie wel haast onmogelijk moet worden geacht — eveneens het annexatievraagstuk nog regelmatig aan de orde zal worden gesteld.

In een artikel van Dr Pekelharing in het Tijdschrift voor Volkshuisvesting en Stedebouw naar aanleiding van de aloude kwestie Utrecht, wordt gesteld, dat door de aanneming van het Wetsontwerp betreffende Utrecht en randgemeenten een aantal min of meer principiële beslissingen zijn gevallen. Wij mogen deze „min of meer principiële beslissingen” in het onderstaande nader analyseren.

Met de als eerste genoemde stelling, dat grenswijziging een ultimum remedium moet zijn, alsmede dat elk geval op zichzelf moet worden beoordeeld, kan men uiteraard zonder meer instemmen. „Langs de weg van de intercommunale samenwerking” — zo luidt de tweede stelling — „en door middel van het streekplan — dat meer negatief dan positief is en de uitvoering niet beheerst — kan geen (integrale) oplossing worden verkregen voor een goed in de hand gehouden bestuur van datgene, wat — zonder ontziening van de administratieve grenzen — tot één organisch geheel is gegroeid”. De derde en vierde stelling luiden tenslotte „Een levenskrachtige gemeente kan zich niet de beperking van een eindplan voor haar verdere ontwikkeling opleggen.” „Een gemeente, die een zekere taak heeft te vervullen, behoort op eigen territoire huisvesting te kunnen bieden voor al datgene, waarin zij organisch heeft te voorzien”.

Bovenstaande stellingen zijn, naar het mij voorkomt, zonder meer in hun algemeenheid niet juist. In de eerste plaats de algemene opmerking, dat bovenstaande stellingen opgesteld zijn naar aanleiding van het feit, dat een gemeente niet meer kan voorzien in een aantal behoeften van „planologische” aard, welke voortspruiten uit een sterke intensivering van haar woon- en/of werkfunctie. Door deze eenzijdige belichting van de gemeentelijke functies is ongetwijfeld tekort gedaan aan de andere

functies, welke een gemeente nog heeft. Met name is door deze stellingen niet tot uitdrukking gekomen, dat door een sterke uitbreiding van de planologische functies, de sociaal-culturele en bestuurlijk-administratieve functies in het gedrang kunnen komen.

Gesteld wordt voorts, dat intercommunale samenwerking en het streekplan niet tot een integrale oplossing kunnen leiden van de ontstane moeilijkheden voor gemeenten, die tot een organisch geheel zijn gegroeid. Ik vraag me af, of deze uitspraak niet te vroegtijdig is gedaan. Met name t.a.v. het streekplan ontbreekt nog iedere ervaring. Op welke wijze het streekplan in de in het vooruitzicht gestelde Ruimtetwet ook zal worden geregeld i.c. of het streekplan een richtlijnenplan dan wel een bestemmingsplan zal worden, het ligt voor de hand, dat de gemeentelijke plannen niet in strijd zullen mogen zijn met het streekplan. Dit houdt in dat in een bepaalde streek een functieverdeling zal kunnen plaats hebben tussen de onderscheidene gemeenten, waardoor in principe de planologische knelpunten, die in een van de streekplangemeenten ontstaan zijn, tot oplossing kunnen worden gebracht. Het tempo, waarin en de wijze waarop de realisering van de functieovername plaats zal hebben, wordt inderdaad door het Streekplan nimmer geregeld. Veel zal hier naar het ons voorkomt afhangen, van de bestuurskracht en bestuursvisie in de onderscheidene streekplangemeenten. Ons beperkend tot de annexatie als mogelijkheid van de oplossing van knelpunten van planologische aard, is het in dit licht eerst noodzakelijk hiertoe over te gaan, wanneer een bepaalde gemeente in een streekplangebied door gebrek aan bestuurskracht niet in staat blijkt de minimale bestuurstaak, welke de huidige tijd *in een bepaalde situatie* noodzakelijk vereist, naar behoren te vervullen.

Zijn de gemeenten niet tot een „organisch geheel” gegroeid¹⁾, doch vertonen zij belangrijke structurele verschillen, zoals wanneer aan een grotestadsgemeente met een overwegend industriële signatuur een agrarische plattelandsgemeente grenst, dan zal annexatie noodzakelijk zijn, wanneer een gemeente, gezien de veranderingen, die in het licht van een harmonische streekontwikkeling in de structuur van die gemeente zullen moeten worden doorgevoerd, niet in staat kan worden geacht haar minimale bestuurstaak naar behoren te vervullen.

Ten aanzien van de samenwerking tussen gemeenten zij het volgende opgemerkt. Reeds tussen veel gemeenten, die op enigerlei wijze gemeenschappelijke belangen hebben, bestaan vormen van vrijwillige samenwerking, speciaal op het gebied der algemene

¹⁾ Het gebruik van deze uit de biologie stammende term is gevaarlijk. De schrijver bedoelt met deze term de sterk structurele overeenkomsten op sociaal, economisch en stedenbouwkundig gebied tussen gemeenten aan te geven.

nutsvoorzieningen. Vormen van verplichte samenwerking tussen zelfstandige gemeenten teneinde de ruimtelijke ontwikkeling van deze gemeenten harmonisch te doen verlopen, kent men in Nederland nog niet. Naar het schijnt wordt thans in het kader van de ontwikkeling in de IJ-mond aan een wettelijke regeling in deze gewerkt. Hoewel bij een uitzonderlijk snelle urbanisering als in de IJ-mond een verplichte samenwerking tot een harmonische stedenbouwkundige ontwikkeling zeer kan bijdragen, moet toch worden opgemerkt, dat bij de invoering van een dergelijke figuur, de duidelijkheid der bestuurlijke verhoudingen in gevaar kan komen. Intussen zal de toekomst de bruikbaarheid van een dergelijke figuur moeten aantonen. Dit geldt overigens evenzeer voor het adviserende lichaam van de opgeheven gemeente Zuilen, dat bij de annexatie door de gemeente Utrecht zijn wettelijke basis kreeg.

De derde stelling van Dr Pekelharing, dat een levenskrachtige gemeente zich niet de beperking van een eindplan voor haar verdere ontwikkeling kan opleggen, lijkt mij evenmin zonder meer houdbaar. Ik moge deze mening met een voorbeeld adstrueren. De gemeente 's-Gravenhage wordt in haar „levenskrachtige” ontplooiing geremd door gebrek aan grond en is gedwongen een eindplan op te stellen, wanneer — zo is toch de feitelijke situatie, — de gemeente Rijswijk en Voorburg niet aan haar territoir worden toegevoegd.

Allereerst zij opgemerkt, dat annexatie op deze grond in zekere zin een disqualificatie zou inhouden t.o.v. genoemde randgemeenten: m.a.w. in vele gevallen — en zeker ook in het hier gestelde voorbeeld — zijn de te annexeren gemeenten even levenskrachtig (in de zin van expansief) als de annexerende, of kan tenminste het tegendeel niet worden aangetoond. Het begrip „levenskrachtig” mag bovendien nooit worden gelijk gesteld met expansief: Dr Pekelharing kan naar het mij toeschijnt moeilijk adstrueren, dat het de door de gemeente Utrecht geannexeerde randgemeenten aan „levenskracht” schortte.

Het komt mij voor, dat een „levenskrachtige gemeente” een eindplan in bepaalde omstandigheden wel zal kunnen accepteren, juist omdat zij „geflankeerd” wordt door even „levenskrachtige” gemeenten. De bedoelingen van Dr Pekelharing met zijn vierde stelling, dat een gemeente, die een zekere taak heeft te vervullen, op eigen territoir huisvesting behoort te kunnen bieden voor al datgene, wat zij organisch heeft te voorzien, zijn mij niet recht duidelijk. Zie ik het goed, dan bedoelt schrijver met „een zekere taak” de sociaal-economische functie van de gemeente in groter b.v. nationaal verband. Dientengevolge vervult dan de gemeente uiteraard een werkfunctie. Schrijver stelt, dat deze gemeente voor deze mensen ook de woonfunctie dient te verzorgen. Deze stelling lijkt mij niet juist. Noch sociologisch, noch stedenbouwkundig, noch planologisch, noch na een zeker

optimum economisch, is een sterke concentratie van de woonbevolking rond het werkcentrum aan te bevelen.

Hiermede is het vraagstuk van de decentralisatie of concentratie van de woonbevolking aan de orde gesteld, een vraagstuk, dat in de kringen der planologen en sociologen ernstig bestudeerd wordt. In het kader van deze bijdrage kan op dit vraagstuk niet dieper worden ingegaan. Wel kan in het algemeen gesteld worden, dat de noodzaak van het doen samenvallen van woon- en werkgemeente moeilijk aantoonbaar is. Eis is slechts, dat in het kader van een streekplan aan de woongebieden van de werkbevolking in een bepaalde streek alle aandacht wordt gegeven.

Het bovenstaande leidt tot de conclusie, dat annexatie van een kleinere gemeente door een grote gemeente in het geval van gebrek aan grond voor noodzakelijke voorzieningen als ultimum remedium eerst dan gerechtvaardigd zal zijn, wanneer blijkt, of absoluut vaststaat, dat een gemeente de minimale bestuurs-taak, welke een bepaalde situatie vereist, niet naar behoren vervult, resp. kan vervullen; wanneer m.a.w. blijkt dat op geen enkele andere wijze de ontstane knelpunten kunnen worden opgeheven.

Tot slot een enkel woord over de sociologische aspecten van het annexatievraagstuk.

De sterke bevolkingsconcentraties, welke zoals gezegd, ontstonden ten tijde van de industriële revolutie in de tweede helft van de vorige eeuw, hebben de lokale gesloten samenlevingen met hun werkzaam burgerschap, waarmede Nederland tot die tijd overdekt was, doorbroken. In de urbanistische samenleving, welke ontstond, verdween in een snel tempo dit werkzaam plaatselijk burgerschap. De hechte patriarchale banden, welke tussen bestuurders en bestuurden bestonden, werden vervangen door de bureaucratie democratie. De burgervader verdween achter een leger loketambtenaren, die met de individuele noden en verlangens niet op de hoogte kunnen zijn en niet kunnen meeleven met de mens op zijn hoogtijdagen en bij droevige gebeurtenissen.

Wanneer zo het communaal leven verdort en de distantie tussen overheid en onderdaan zich verdiept, zoekt de mens naar nieuwe vormen van communaal gemeenschapsleven en de overheid naar een hechter communicatie met zijn onderdanen. Dat de wijkgedachte heden ten dage onderwerp van discussie en experiment uitmaakt, is in dit licht alleszins begrijpelijk. Zowel als proeve van een territoriale bestuursdecentralisatie als van een herleving van de territoriale gemeenschap wordt de wijkgedachte van meerdere zijden gestimuleerd. Het zijn juist onze grote steden, Rotterdam, Amsterdam en Den Haag, die aan de ontwikkeling van

de wijkgedachte in de naoorlogse jaren sterk behoefte bleken te hebben. Met name in Rotterdam, dat zijn territorium gedurende de oorlog aanzienlijk zag uitgebreid, is aan dit vraagstuk de laatste jaren grote aandacht besteed.

Afgezien van de principiële bezwaren en problemen, welke aan de realisering van de wijkgedachte inhaerent kunnen zijn, moet gewezen worden op de geringe bevoegdheden, welke in het kader van de huidige wetgeving aan een in te stellen wijkraad kunnen worden gegeven. Deze kunnen n.l. slechts van adviserende aard zijn. Een eventueel ingestelde wijkraad zal daarom het gemeentebeleid geenszins wezenlijk kunnen beïnvloeden. Politiek gezien is zij bovendien een weinig duidelijke, moeilijk te beoordelen figuur. Voor de bevolking leidt de instelling van een wijkraad niet tot de zo wenselijke toenadering tot de gemeentelijke overheid.

Geconcludeerd moge worden, dat de bestuurlijke decentralisatie binnen de administratieve grenzen van een gemeente weinig mogelijkheden biedt. Met des te meer klem mogen we daarom onze eerder gestelde conclusie herhalen, dat een bestuurlijke centralisatie van alle administratieve zelfstandigheden binnen een stedelijk agglomeraat, om redenen van sociologische en sociaal-psychologische aard, zo mogelijk dient te worden vermeden. Waar een bestuurlijke decentralisatie gegeven is, moet deze tenzij eerder genoemde aanwijsbare redenen van hoger belang tot een andere gedragslijn nopen, zolang behouden blijven, totdat positief rechtelijk aan een bestuurlijke decentralisatie binnen de administratieve grenzen van een gemeente voldoende inhoud kan worden gegeven.

Part-time onderwijs

en verlenging van de leerplicht

Enkele documentaire opmerkingen

DOOR J. M. PETERS

Het vraagstuk van verplicht part-time onderwijs en dat van de verlenging der leerplicht zijn nauw met elkander verbonden.

Vooreerst, omdat er van een keuze tussen beide sprake zou kunnen zijn zodanig, dat door verlenging van de leerplicht invoering van het part-time onderwijs overbodig werd geacht en omgekeerd.

Vervolgens, omdat bij optie voor beide de vragen van leeftijdsgrenzen, rangorde, prioriteit, praktische uitvoerbaarheid en wederzijdse onderwijs-organisatorische en programmatische repercussies onmiddellijk aan de orde worden gesteld.

1. *De feitelijke situatie* in Nederland mag als ten naaste bij bekend worden verondersteld. Het percentage der jeugd, dat na vervulling van de achtjarige leerplicht hoegenaamd geen onderwijs meer ontvangt, ligt waarschijnlijk tussen de 30 en 40 als gemiddelde, waarbij dat der meisjes hoger is dan dat der jongens.

Van de mannelijke leerlingen, die in 1949 de lagere school verlieten, ontving 40% geen full-time onderwijs meer, waarvan 18% in het geheel niets.

Deze jeugd, die voor veel meer dan de helft minstens één keer heeft gedoubleerd, gaat dus na de lagere school onmiddellijk in beroep of bedrijf.

Een enquête onder 350 fabrieksmeisjes in 9 plaatsen in Nederland wees uit, dat slechts 18% niet had gedoubleerd (26% 1 x — 24% 2 x — 20% 3 x — 8% 4 x — 2% 5 x — 2 meisjes waren B.L.O. leerlingen). Het geestelijk arsenaal, waarmede een zeer belangrijk deel onzer jeugd het leven wordt ingestuurd, is derhalve gering.

De vraag, in hoeverre hierin verbetering gebracht kan eventueel moet worden door verlaging der leerlingenschaal, vernieu-

wing van methodiek en didactiek, organisatorische wijzigingen, b.v. in klasse-indeling en ruimere differentiatie in schooltypen en verbetering der leerprogramma's, is preliminair aan de vraag naar uitbreiding van leerplicht, hetzij full-time, hetzij part-time, omdat slechts het redelijkerwijze best mogelijke onderwijs binnen het bestaande wettelijke kader een verantwoorde maastaf is bij peiling der maatschappelijke en individuele behoeften.

Als vaststaat, dat ook na de gewenste en noodzakelijke verbeteringen deze peilstok de bodem niet raakt, is uitbreiding der leerplicht verantwoord.

Deze gedachte heeft meer dan theoretische waarde, omdat zij het praktische onderwijsbeleid raakt in zoverre, dat hieruit logisch voortvloeit, dat eerst het bestaande onderwijs dient te worden verbeterd alvorens nieuwe lasten worden opgelegd.

Onafhankelijk van deze gedachtengang is het overigens een vraag van praktische orde, of verbetering van het bestaande onderwijs en uitbreiding der leerplicht in de huidige omstandigheden samen kunnen gaan.

De verlaging der leerlingenschaal, die wenselijk en noodzakelijk is over de gehele lijn van kleuterschool t/m V.H.M.O. kan haar beslag slechts krijgen door belangrijke personeelsuitbreiding met al de moeilijkheden daaraan verbonden. Waar de uitbreiding van leerplicht voor een belangrijk deel zal moeten worden opgevangen door de sector nijverheidsonderwijs klemt dit te meer, omdat deze opleiding bijna nog van meet af aan moet worden opgezet.

Eveneens zal de verlaging der leerlingenschaal zo belangrijke materiële voorzieningen eisen voornamelijk gebouwen en lokaliteiten, dat dit desideratum slechts langs de weg van geleidelijkheid te bereiken is. Verbetering van het onderwijs sluit bovendien en onder andere nog in, dat zowel mankracht als materiële voorziening moet worden verschaft voor vakken als lichamelijke oefening en handarbeid.

Dit alles overziende rijst twijfel aan de mogelijke gelijktijdigheid van verbetering enerzijds en uitbreiding van de leerplicht anderzijds.

II. *De wenselijkheid van verlenging van de leerplicht* hetzij full-time, hetzij part-time, hetzij beide is een maatschappelijk vraagstuk en daarmee in verband staande tevens een vraagstuk van opvoedkundige aard, welks antwoord ligt binnen de driehoeksverhouding: maatschappij — gezin — school.

De *aard* der samenleving is zodanig gewijzigd en deze wijziging zet zich nog steeds voort, dat de maatschappelijke raakvlakken van de individuele mens, materieel en geestelijk, veelvuldiger zijn in vergelijking met vroeger tijd. Hierdoor is zijn kwetsbaarheid belangrijk vergroot, te meer omdat het gezin minder beschermd en beschermend milieu is geworden. Deze

hoofdzakelijk structurele veranderingen zijn van blijvende aard, zodat de discongruentie tussen de behoefte aan opvoeding en de geschiktheid van het gezin daartoe bestendig is, zo niet nog wordt vergroot.

De *eisen*, die de samenleving aan de individuele mens stelt, zijn en worden zwaarder ten aanzien van de totaliteit aan vaardigheden waarover hij dient te beschikken, het gehele gebied der vermogens omvattende.

Uit een nadere analyse van de situatie van maatschappij en gezin rijst dan de vraag of de school als belangrijk deel van het totale opvoedingapparaat aan de eisen voldoet en in betrekking tot dit onderwerp of zij aan de eisen voldoet in zoverre zij de gehele jeugd omvat, met andere woorden of zij overeenkomstig haar taak en doelstelling het noodzakelijke minimum presteert, zonder hetwelk zelfhandhaving en zelfontplooiing niet mogelijk kunnen worden geacht.

De maatschappij zelve beantwoordt deze vraag met een duidelijk: neen. Vandaar de roep om verbetering van het bestaande onderwijs enerzijds en uitbreiding van de duur en derhalve nieuwe onderwijsvormen anderzijds, welke laatste door initiatieven van geestelijke zijde, vanuit het bedrijfsleven en de maatschappelijke organisaties tot stand beginnen te komen.

Bij de oplossing van dit vraagstuk is in eerste instantie het minst bedeelde en meest bedreigde deel onzer jeugd gebaat, de meisjes wellicht nog meer dan de jongens. Ook als het huidige verplichte onderwijs op het gewenste peil is gebracht zal verlenging van de leerplicht en maatschappelijk en opvoedkundig waarschijnlijk wenselijk zo niet noodzakelijk zijn.

De invloed, die een dergelijke maatregel op de arbeidsmarkt uitoefent, ook gezien in het kader van de te verwachten belangrijk kortere arbeidsweek, zij hier als bijkomstige factor van wenselijkheid slechts aangestipt.

Overigens zijn er ongetwijfeld ook nadelen verbonden aan verlenging der leerplicht. De individuele vrijheid wordt wederom in belangrijke mate en op gevoelige wijze ingekrompen, terwijl zeker bij een full-time leerplicht t/m 16 jaar en een part-time t/m 18 jaar in sociaal opzicht een zware last wordt gelegd op de gezinnen, waaruit de meest bedreigde jeugd voortkomt.

De maatschappelijke noodzaak tot algemene verlenging der leerplicht, op welke wijze dan ook, behoort daarom duidelijk aantoonbaar te zijn.

III. *Uit onderwijsorganisatorisch oogpunt* vloeien uit de uitbouw van het part-time onderwijs — bijzonder met betrekking tot de „Levensscholen”, de „Pater Fortisscholen” en de „Mater Amabilisscholen” — geen bijzondere moeilijkheden voort, althans zolang de achtjarige leerplicht wordt gehandhaafd. Het

omvat immers een groep jeugdigen, die tot heden na de lagere school practisch van alle onderwijs verstoken bleven.

Ook de programmatische problemen zijn van weinig gecompliceerde aard, aangenomen dat het begrip algemene vorming „in nieuwe stijl” burgerrecht verkregen heeft.

Ernstige moeilijkheden zullen te overwinnen zijn bij verlenging van de leerplicht voor het full-time onderwijs.

Het lager onderwijs staat dan voor de vraag of de V.G.L.O.-school een uitbouw tot vierjarige school verdragen kan en zal bijzonder t.a.v. haar programma op niet te onderschatten moeilijkheden stuiten, terwijl, hoe deze oplossing ook uitvalt, een duidelijke repercussie merkbaar zal zijn op het part-time onderwijs bovenbedoeld, dat immers ten dele dezelfde groep van leerlingen omvat.

Het nijverheidsonderwijs staat voor de vraag van uitbouw naar beneden of naar beide zijden. Het zal vermoedelijk opteren voor de laatste mogelijkheid, bijzonder ook omdat juist in deze kringen het begrip algemene vorming — nieuwe stijl — algemeen ingang heeft gevonden. De strijd rondom de voorbereidende klasse aan de ambachtschool heeft de problematiek, die met een uitbreiding naar beneden gemoeid is, voldoende duidelijk belicht, zodat het overbodig lijkt daarop thans nader in te gaan.

De uitbreiding naar boven zal vermoedelijk belangrijke repercussies hebben organisatorisch zowel als programmatisch op het bestaande part-time onderwijs in deze sector bijzonder op de bedrijfsscholen en de leerlingstelsels.

Terloops zij opgemerkt, dat het wettelijk geregelde part-time nijverheidsonderwijs buiten deze beide laatstgenoemde vormen in het cursusjaar '53/'54 123.799 leerlingen telde, waarvan 34.784 van 12 tot 16 jaar en 33.498 van 16 tot 18 jaar.

Het part-time land- en tuinbouwonderwijs telde 54.471 leerlingen, waarvan 32.683 van 12 tot 18 jaar.

Dit laatste onderwijs zal overigens bij handhaving van de huidige toelatingsleeftijd geen bijzondere moeilijkheden ondervinden op organisatorisch of programmatisch gebied, als de full-time leerplicht wordt verlengd.

IV. *Uitbreiding van de leerplicht* zowel voor het full-time onderwijs als voor het part-time onderwijs is vooralsnog niet te realiseren. Noch de onderwijsorganisatorische, noch de maatschappelijke propaedeuse in de vorm van algemeen erkende noodzaak en voldoende particulier initiatief is hiervoor aanwezig.

De primaire taak der Overheid bestaat derhalve in de verbetering van het bestaande wettelijk geregelde onderwijs, organisatorisch en kwalitatief, alsmede stimulering van groeiend part-time onderwijs. Het meer verwijderde beleidsdoel zij gericht op de concrete mogelijkheid van verlenging der leerplicht: full-time en part-time.

Hoe

verhoudt zich de algemene vorming tot de beroepsvorming ?

Op 4 Januari 1955 heeft de Partij te 's Hertogenbosch een studiecongres georganiseerd, gewijd aan de onderwijsvoorziening voor de Nederlandse jeugd tussen 12 en 16 jaar (met uitzondering van U.L.O. en V.H.M.O.). De redactie publiceert hieronder de tekst van de algemene inleiding, door Dr H. P. J. M. van Waesberghe S.J. bij deze gelegenheid gehouden.

Onderwerp van dit Congres zijn de scholen, waarin de 12-16-jarigen een soort onderwijs genieten, dat geheel is ingesteld op het toekomstig beroep, teweten : huishoudonderwijs, land- en tuinbouwonderwijs, handelsonderwijs en technisch onderwijs.

Deze beroepsvormende scholen onderscheiden zich in doelstelling en structuur van de algemeen vormende scholen als het L.O., V.G.L.O., U.L.O., V.H.O. en M.O., dat — naar wij vurig hopen — binnenkort verrijkt zal worden met een nieuw schooltype, nl. de algemeen vormende M.S. : de A.M.S.

Deze indeling der schooltypen, volgens de scheidingslijn : algemeen vormend of beroepsvormend is sedert lang het voorwerp van een zeer ernstige en zeer stellige critiek. *Aan beide zijden* van deze scheidingslijn heerst grote ontevredenheid juist over deze scheidingslijn. In de kringen van het algemeen vormend onderwijs betreurt men de kloof tussen school en leven en zoekt men een nauwere aansluiting tussen de school en de huidige maatschappij. Ik vermeld deze critiek en laat haar verder rusten, om onze aandacht geheel te concentreren op de tegenovergestelde critiek, die steeds sterker opkomt in de kringen van het beroepsvormende onderwijs ; zij verzetten zich scherp tegen de kunstmatige beperking van de hun toegedachte doelstelling en zij eisen positief meer algemene vorming ook in het beroepsonderwijs, omdat zij een onverbreekelijke samenhang zien tussen het algemeen-menselijke en het specifiek-beroepsmatige. Zij wensen een opleiding waarin meer het verband tot zijn recht komt, dat

heerst tussen de vakman en de mens, tussen vakvorming en mensvorming.

Het onlangs verschenen rapport over het nijverheidsonderwijs in Noord-Brabant raakt deze problematiek aan in de alinea, waarmede dit rapport wordt besloten. Men leest daar :

„Alhoewel in dit rapport noodzakelijkerwijs sterk de nadruk kwam te liggen op de technische qualificering van de Brabantse jeugd, wenst de Commissie geenszins de indruk te vestigen, dat het nijverheidsonderwijs slechts afgestemd dient te zijn op de ontwikkeling der technische handvaardigheden. (Het productieproces wordt immers) *minstens evenzeer* bepaald door de geestelijke instelling van de arbeidende mens.” Deze woorden „minstens evenzeer”, vormen een wonderlijke mengeling van vaagheid en pertinentie. Vaagheid is aangebracht door het woordje „minstens”, dat ons in het onzekere laat omtrent de juiste verhouding tussen mens en vakman.

Pertinent en positie-kiezend daarentegen is het woordje „evenzeer”. De commissie stelt hierdoor dat het technisch onderwijs, indien het zich beperkt tot onderwijs in techniek, *minstens voor de helft* faalt.

Volgens deze uitspraak van de Commissie moet dit onderwijs *minstens evenzeer*, d.i. mathematisch gesproken, *minstens voor 50% algemeen-vormend* zijn. De vraag omtrent de juiste relatie tussen algemene vorming en beroepsvorming is door deze uitspraak, die met nog vele andere uitspraken te vermeerderen en te ondersteunen zou zijn, ten duidelijkste aan de orde gesteld.

Deze vraag leeft in de bedrijven en in de vakbeweging en in de gezinnen ; zij leeft bij de zielzorgers en bij de overheid, in het onderwijs en in de maatschappij. Het is een eigentijdse vraag, die het gehele Nederlandse volk raakt.

I. Wat is algemene vorming?

De grootste moeilijkheid, bij het oplossen van de vraag naar de onderlinge verhouding tussen algemene vorming en beroepsvorming is gelegen in de *mistige vaagheid*, waar mede het begrip der algemene vorming omgeven is. Wat hebben wij hier nu precies onder te verstaan? Waar hangt het van af of iemand algemeen gevormd is of niet? Wat is *de inhoud* van die algemene vorming? Algemene vorming is geen aparte grootheid en kan daarom niet apart en los van het leven worden benaderd. De algemene vorming loopt vooruit op het leven, waartoe de school voorbereidt. Zij hangt van dit leven af en moet beoordeeld worden vanuit het leven dat deze meisjes en deze jongens tegemoet gaan. Dezelfde verhouding, die heerst tussen leven en beroep in de maatschappij, moet ook aanwezig zijn tussen de algemene vorming en de beroepsvorming op school.

Wie als basis en uitgangspunt aanvaardt dat de school een vooruitgeworpen schaduw is van het daarop volgende leven,

vindt hierin geen houvast tot nadere bepaling van de algemene vorming.

Want zoals de vakscholing de vooruit geworpen schaduw is van het beroep, op dezelfde wijze is de algemene vorming de vooruitgeworpen schaduw van de andere levensfactoren in de situatie der volwassenen. De aanpak van het vraagstuk der verhouding tussen algemene en beroepsvorming wordt hierdoor mogelijk gemaakt, want de algemene vorming verhoudt zich tot de beroepsvorming op school, zoals het leven zich verhoudt tot het beroep.

De jeugdige leeftijd en daarmee de school, staat als fase der onvolwassenheid tot de wereld der volwassenen als een knop ten opzichte van een bloem. Als het leven niet alleen beroep is — en verder niets — dan mag ook de school niet alleen beroepsvorming geven en verder niets. School en leven hebben een en hetzelfde grondplan, maar in een knop is alles gereduceerd, verkort en ineengedrongen. Daardoor wordt het uiterst lastig om in knoptoestand onderlinge verhouding der onderdelen vast te stellen. Het is ongetwijfeld veel praktischer om de knop te laten uitgroeien en het grondplan te bestuderen aan de volwassen verhoudingen. Vandaar, dat ik u voorstel om de verhouding tussen *leven* en *beroep* na te gaan, om van daaruit na te gaan hoe algemene vorming en beroepsvorming moeten samengaan op school, want „coming events cast their shadow before.”

Het meisje en de jongen tussen 12 en 16 jaar zijn noch klaar voor het leven, noch gereed voor het beroep. Beiden, zowel beroep als leven moeten verkleind worden en gereduceerd, zodanig dat zij in het bereik komen van hun onvolwassen krachten. De vakvorming is het tot onvolgroeide proporties gereduceerd beroep en de algemene vorming is anticipatie van de volwassen levenssituatie. In beiden is de toekomst reeds begonnen. Deze gedachtengang levert ons echter nog slechts een zeer algemeen beginsel. Met name zou ik hier nog *drie bijzondere factoren* willen aanwijzen, die de inhoud der algemene vorming nader concretiseren in haar eigentijdse vorm.

1. De huidige maatschappij vertoont een zeer vergaande differentiatie in de levens, zoals deze levens worden geleid in de verschillende beroepen. Een agrarier leidt een heel ander leven dan een industriearbeider; een ongeschoolde arbeider heeft andere levensbehoeften dan een geschoolde. Het levensgevoel in de administratieve beroepen met hun witte boordjes verschilt sterk van het levensgevoel in winkel en handel, ondanks het zelfde witte boordje. En de grootste aller differentiaties is de differentiatie die het leven zelf voortbrengt, nl. het *sexever*schil.

De algemene vorming, die voorvorming op het latere leven is, valt hierdoor uiteen in een veelvoud, dat onderling even verschillend moet zijn als het latere leven, waarop het voorbereidt.

Het mag niemand verwonderen, dat een zo veelzinnig begrip

als algemene vorming een vaag begrip is geworden, wanneer het van al deze interne differentiaties is ontdaan. Noodzakelijk blijft dan slechts een residu over, dat ons doet denken aan een geplukte kip, of aan een sexeloze robot.

De leiding van dit congres heeft daarom althans de grootste dezer differentiaties gehonoreerd door een aparte bespreking over algemene vorming en beroepsvorming bij jongens en meisjes op te dragen aan de insiders in dit onderwijs die Mej. Willems en Dr Bremmers zijn.

2. Ten tweede, wanneer de verschillende scholen, die het onderwerp uitmaken van dit Congres, een vorming willen geven, die aansluit op de toekomstige levenssituatie, dan mogen zij daarbij niet uitsluitend steunen op het verleden en het heden, maar moeten zij evenzeer rekening houden met de toekomst.

Ofschoon nu de huidige verhouding tussen beroep en leven reeds sterk verschilt van vroeger, is er niets, dat er op wijst, dat deze ontwikkeling haar beslag heeft gekregen. Deze evolutie staat integendeel nog slechts aan haar begin. Nederland staat aan de aanvang van een industriële ontplooiing en de industrie staat aan het begin van een steeds verder voortschrijdende automatisering. De landbouw en zelfs de administratie worden gemechaniseerd. Natuurlijk moet de *beroepsvorming* met deze tendenzen rekening houden, maar de *algemene vorming niet minder* en deze noodzakelijke anticipatie op de toekomst, brengt een vaag en onzeker element in ons beeld van deze scholen. Nu reeds is het zeker, dat door de automatisering de werkweek zal worden verkort; wanneer de jongens, die nu op school verblijven, in de kracht van hun jaren gekomen zullen zijn, zal de werkweek wellicht niet meer dan 30 uur bedragen en voor het gebruik van de vrije tijd, die dan vrijkomt, moeten zij *nu* - mede door de schoolbekwaam worden gemaakt. Dr Bremmers zal deze namiddag pleiten voor een verplicht dagonderwijs tot en met 16 jaar, en een verplicht part-time-onderwijs tot en met 18 jaar. De taak van de algemene vorming wordt vanzelfsprekend in het toekomstig onderwijs groter en ruimer.

3. Behalve de sterke levens- en beroepsdifferentiatie en behalve de toekomst, die reeds nu op deze scholen dient te beginnen, is er nog een derde wortel van verscheidenheid binnen het raam der algemene vorming, nl. de levensbeschouwelijke. Geen enkele eerlijke poging tot nadere bepaling van de inhoud der algemene vorming, kan deze wortel over het hoofd zien. Wij vinden haar terug bij de voortreffelijke begripsbepaling, die Kohnstamm heeft gegeven in zijn brochure „Algemeen vormend onderwijs voor de gehele Nederlandse jeugd”, in 1951 uitgegeven door de Partij van de Arbeid. In dit werkje preciseert de

bekwame en betreurde hoogleraar de algemene vorming als „De ontwikkeling van hart, hoofd en hand”

Hij somt 3 voorwaarden op, die hierin betrokken zijn en vervolgt dan :

„Alleen onderwijs, dat aan deze voorwaarden voldoet, kan de totaliteit van de leerling tot ontwikkeling brengen en dus algemeen vormend genoemd worden” (blz. 5).

De totaliteit van de leerling, omsluit zijn levensbeschouwing. De vraag naar de zin van het leven treedt in de vraag naar de plaats van het beroep in het leven. Als iemand zich op aarde weet om — mede door zijn beroep — God te dienen en daardoor hier en hiernamaals gelukkig te zijn, dan heeft hij een grondslag ontdekt voor de samenhang van hart, hoofd en hand. Over deze samenhang kan de Partij van de Arbeid zich volgens haar opzet niet, en zal een A.R. zich anders uitspreken.

Dit is de reden, waarom een *Katholiek* onderwijscongres nodig is over de verhouding van algemene en beroepsvorming, onder auspiciën van een Katholieke Partij. Deze scholen met name hebben een hoogst belangrijke taak inzake de beroepskerstening ; wij moeten een katholiek program van algemene vorming schetsen, dat op het beroepsleven van een Katholiek in zijn volle, totale werkelijkheid is afgestemd. Achtereenvolgens zullen wij daartoe — met de noodzakelijke beperking tot het wezenlijke — de verhouding tussen beroep en leven tekenen door het beroep te plaatsen tussen de Kerk, het gezin ; wij zullen het beroep confronteren met de persoonlijkheid, met de vrije tijd, met de vak- en standsorganisaties en met de politiek. Want het beeld, dat hieruit ontstaat, is maatgevend en beslissend voor de verhouding tussen algemene en beroepsvorming op school.

II. *Leven en beroep*

Wanneer wij nu — heel kort — de plaats gaan bepalen van het beroep in het mensenleven, dan is de verhouding *beroep en Kerk* het eerste koppel dat onze aandacht vraagt. Het meest wezenlijke van deze relatie is reeds aangeraakt, nl. de functie van het beroep in de heiliging van mens en mensheid. Door de Kerk wordt de mens en zijn beroep opgenomen in een heilsgemeenschap, die tot het eeuwig geluk voert. En ook deze toekomst is reeds begonnen in het gelukkige besef omtrent de uiteindelijke zin van de beroepsarbeid.

In de Katholieke levensconceptie gaat deze heilstrekking samen met autonomie (eigenwettelijkheid) van het beroep. Wanneer populair wordt gevraagd, wat de Kerk te maken heeft met het bakken van brood, dan is het antwoord, dat de Kerk geen enkele informatie heeft te verstrekken omtrent de duur, waarop het deeg in de oven moet rijzen. Hier weet de bakkersschool alles en de Kerk niets van. Van beroepsheiliging echter weet de vaktechniek niets en de kerk alles.

Het volgende gegeven, dat wij — eveneens vluchtig — aan ons geestesoog laten voorbijgaan is de verhouding *beroep en gezin*. Wat ons hier vooral treft, is de uiteen geworpenheid. Werkplaats en gezin zijn ruimtelijk gescheiden, meestal door een grote afstand; in vele gevallen moet gereisd worden tussen beiden. Daardoor leidt de man een dubbel leven en de kinderen weten niet meer wat vader doet, ofschoon het beroep zijn leven stempelt en bepalend is voor woonmilieu, woonplaats en woonwijk van het gezin.

De band tussen beroep en gezin is hoofdzakelijk of uitsluitend van economische aard. Dit is veel te mager. Menselijk en christelijk gezien, betekent dit een grote verarming en meestal een verminking. Want de arbeider heeft maar een leven en hij moet het met dit ene leven doen, zowel in het beroep als in het gezin. Zoals de beroepssituatie geen of geen voldoende weerklink vindt in het gezin, zo wordt ook zijn gezinssituatie veelal geïgnoreerd in het bedrijf, ofschoon de situatie thuis sterk bepalend is voor het tempo, de aard en de kwaliteit van zijn werk. Het gezin is bovendien maatgevend in de beroepskeuze. Volgens het onderzoek van F. v. Heek over „Stijging en daling op de maatschappelijke ladder” is de verticale sociale mobiliteit bij de ongeschoolde arbeiders zeer gering. De kinderen verrichten doorgaans dezelfde arbeid als hun ouders. De beroepskeuze wordt in deze gezinnen beheerst door de vraag, hoe men zo gauw mogelijk zoveel mogelijk kan verdienen. Van enig vooruitziend beleid is geen sprake. Hier dreigt een vicieuze cirkel, die alleen van buiten af kan worden doorbroken. (N.J.G. rapport over Jeugd en Arbeid, blz. 4).

Als wij vervolgens onze aandacht richten op *beroep en persoon*, dan staan wij voor het feit, dat een persoon tot een persoonlijkheid uitgroeit naar de mate waarin hij zich dienend toewijdt aan een taak. Voor een vrouw is dit het moederschap of een „roeping”. Voor een man is het zijn arbeid. Om zijn persoon in zijn werk te kunnen leggen, moeten 3 voorwaarden vervuld zijn :

1. Vooreerst moet het werk aangepast zijn aan zijn capaciteit. De mannelijke persoonlijkheid wordt ontwricht zowel door onder zijn capaciteit als ook door boven deze capaciteit te moeten werken.

2. ten tweede, moet de *aard* van de te verrichten arbeid zodanig zijn, dat zijn persoon er in gelegd kan worden. Dit is met name door Kuylaars bestudeerd en ik kan hier slechts in het voorbijgaan herinneren aan het begrip van de „geestelijk-gedraineerde arbeid” dat hij heeft gelanceerd.

3. moeten de onderlinge verhoudingen in beroep en bedrijf *gepersonaliseerd* zijn. Volgens M. Fogarty is na de „age of management and planning” nu „the age of human relations” aangebroken; menselijke verhoudingen die vereist worden tussen de arbeider en zijn baas en tussen de arbeiders onderling. Voor een

Christen is dit niets anders dan de vervulling van het gebod der naastenliefde, een gebod dat niet lang halt mag houden voor de verhoudingen in beroep en bedrijf. Hoeveel hier aan ontbreekt, is onlangs gebleken bij de huldiging van een arbeider, die 25 jaar in dezelfde fabriek had gewerkt en aan wie gevraagd werd of hij niet een bepaalde wens had. Een wens had hij inderdaad en hij vroeg of hij vandaag eens de hele fabriek zou mogen zien.

Vervolgens komt de verhouding tussen *beroep en vrijetijd* aan de orde. Bij zeer velen is deze verhouding grondig verstoord of zelfs finaal onderste boven gekeerd. Dit laatste is nl. het geval bij diegenen, die hun arbeid als een noodzakelijk kwaad zijn gaan beschouwen en het zwaartepunt van hun leven hebben verlegd naar de vrije tijd, als de enige gelegenheid om zichzelf te zijn. Voor een christen echter is een taak, die men dient en niet naar believen kan opnemen of laten rusten, een levensbehoefte, een weldaad en een grondvoorwaarde voor persoonlijke ont-plooiing.

Het vraagstuk der vrijetijdsbesteding kan hier verder slechts aanstippend vermeld worden. Vele jonge arbeiders vallen klakkeloos ten prooi aan de vermaaksindustrie. Over de passieve ontspanning bij film, radio, televisie en sportkijken schrijft het N.J.G.-rapport over „Jeugd en Arbeid” terecht. (blz. 11) :

„De ruimtelijke verschuiving naar bioscoop en voetbalveld in de functie van toeschouwer en daarmee „randfiguren” betekent geen wezenlijke verandering. Als middel tot persoonlijkheidsvorming schieten zij te kort.”

Voorzover echter de *actieve* sportbeoefening nog spel is, is zij van onschatbare waarde voor deze maatschappij, die zo arm is geworden aan ludieke geest, terwijl toch spelen een vitale levensfunctie is volgens het diepzinnige woord van Cyriel Verschaeve :

„Het spel staat aan de wortel van het leven”.

Voor zover echter de *actieve* sportbeoefening geen spel meer is, maar een aangelegenheid van gewichtigheid en prestatie, is er toch nog iets goeds van te zeggen. Het kantoor en het moderne productieproces bieden nl. veelal geen gelegenheid meer om de volle lichaamskracht in te zetten. Vandaar de stoeipartijen en baldadigheden in en buiten het bedrijf. Een partijtje voetbal is dan altijd nog verkieslijk boven deze ongeremde ontlading van opgekropte lichaamsenergie.

Ook over de grote betekenis van de *Stands- en vakorganisaties*, die het beroep in een groot, sociaal levensverband opnemen, moet ik kort zijn. Voor de Katholieke arbeiders is de K.A.B. de aangewezen beweging, waartoe 40% van het totaal is toegetreden. De resterende 60% zouden nog moeten volgen ter versterking van hun fierheid en van hun geestelijke weerbaarheid.

Een enkel woord tenslotte nog over *beroep en politiek*, omdat

het staatkundig beleid een verstrekkende invloed heeft op de beroepssituatie. Deze samenhang dienen alle betrokkenen te kennen. Politieke belangstelling is daarom onontbeerlijk voor een volwaardig menselijk bestaan en Kardinaal Suhard heeft in zijn vastenbrief van 1947 over „Essor ou déclin de l'Eglise”, de afzijdigheid der christenen, die zich verheven achten boven zulk een deelname aan de opbouw van de „cité terrestre” gebrandmerkt als „moreel integralisme.”

Deze belangstelling kan niet meer beperkt blijven tot de binnenlandse politiek, omdat geen enkel land der wereld deze nog kan voeren, zonder nauwe betrekking met het buitenland. Daarom dient ieder de samenhang van het binnenlands beleid met de buitenlandse politiek te verstaan, om zijn beroep in het werkelijk leven te kunnen plaatsen.

III. Algemene vorming in het beroepsonderwijs

De plaats van het beroep in het leven is hier geschetst en, althans enigszins, gedetailleerd ten opzichte van Kerk, gezin, persoon, vrije tijd, sociale beweging en politieke organisatie.

Deze schets nu, bevat een Katholiek program voor algemene vorming op de scholen van het beroepsonderwijs.

Volgens Kohnstamm is algemene vorming: ontwikkeling van de samenhang tussen hart, hoofd en hand. Maar deze uitspraak moet vooral niet individualistisch begrepen worden. Hart, hoofd en hand hangen in de mens slechts samen, wanneer deze mens zelf zijn samenhang met zijn milieu in zijn persoonlijk leven verwerkelijkt en beleeft. Deze integratie van de persoon in zijn milieu komt blijkens het hier betoogde voor de jongens en meisjes van de onderwerpelijke scholen neer op hun verbondenheid met Kerk en gezin, op hun actieve deelname aan sociale en politieke organisaties, op de overgave van hun persoon aan het werk en op de besteding van hun vrije tijd. Wie er in slaagt, om deze samenhangen in zijn leven te verwerkelijken, is een gave persoonlijkheid.

Het is de opgave van het algemeen vormend onderwijs der beroepsscholen om de jongen en het meisje voor te bereiden op deze integratie. De beide volgende sprekers zullen dit nader specificeren. Rest nu enige algemeen geldende aspecten van dit algemeen vormingsprogram aan te geven.

Het belangrijkste, dat hierover gezegd moet worden, is — zover ik zie — *de centrering van het gehele schoolprogram*. Het lesrooster, de inrichting van het schoolgebouw, de leerlingvereniging en schoolexcursies moeten samen komen in één mensbeeld. Niet een of meer vakken moeten het centrum vormen van het schoolonderwijs, maar het centrale gegeven moet zijn de *vakman*. Het onderwijs moet zijn de vooruitgeworpen schaduw van

een persoon van vlees en bloed, de vakman in zijn beroepssituatie. Alles wat er op school gebeurt, moeten kleine trekken zijn, die samen één gezicht uittekenen : het gezicht van de zorgende moeder en van de arbeidende, administrerende, handeldrijvende en landbouwende mens.

Vandaar dat de *godsdienstige vorming* een situatie vorming zal moeten zijn, die aanhaakt aan gezinskerstening en aan arbeids- en beroepskerstening. Vandaar dat *zijn opvoeding* een situatie-opvoeding moet zijn, die openstaat voor gezag en christelijke zelfhandhaving, voor dienstbaarheid en fierheid, voor kameraadschappelijke aaneensluiting en samenwerking tot de opbouw van het gezin, het bedrijf en het algemene welzijn.

Zijn sociale en politieke vorming moet uitgaan van situatie-socialiteit en situatiewetenschap. Wie dit niet harmonisch vindt, moge bedenken, dat klassieke harmonie het ideaal was van één bepaalde tijd en niet zonder meer van alle tijden.

Zijn culturele vorming zal bestaan in een keuze van die muziek en van die kunst, waarvoor hij toegankelijk is, met de voorkeur van een blaasharmonie boven een strijkorkest, beeldhouwkunst boven literatuur. Zijn cultuur bestaat met name ook in het leren lezen van kranten en niet alleen van de voetbal verslagen dezer kranten. Zolang niet 1 x per week een les wordt gegeven, waarin de jongens in de klas een krant voor zich hebben en de inhoud gezamenlijk besproken wordt, is er voor de algemene vorming op school een kans gemist.

Culturele vorming is ook het leren bespreken en uitdrukken van zijn gedachten. Alleen zij, die dit nooit geprobeerd hebben, kunnen zeggen dat dit onmogelijk is. Zij, die het wel geprobeerd hebben, verzekeren ons, dat het wel gaat. Algemene vorming is spreekvorming voor het forum van de klas en dit mag op geen dezer scholen ontbreken.

De algemeen-vormende vakken als geschiedenis en aardrijkskunde, elementaire maatschappijleer moeten op deze scholen heel anders gegeven worden dan in middelbaar en voorbereidend-hoger onderwijs. Ook daar is al verkeerd om uit te gaan van het z.g. „objectieve vak” door na x-voudige verdunning hiervan een aftreksel te verstrekken. Voor de scholen, waaraan dit congres gewijd is, gelde dit als een afschrikwekkend voorbeeld (hetgeen het inderdaad ook is). Er kan en moet op deze scholen situatie-aardrijkskunde en situatie-geschiedenis, situatie-economie en situatie-maatschappijleer gegeven worden, die alleen uitgaan van de beroepssituatie en aan deze menselijke situatie aanknopen al datgene, wat uit de genoemde vakken verhelderend werkt voor een beter situatiebesef. De leraar stel ik mij voor als iemand, die de *sociale en politieke* implicaties heeft beseft van een kantoorman, een arbeider, een landbouwer en een handelaar. Ik stel mij voor dat hij aan de genoemde traditionele vakken, aardrijks-

kunde, geschiedenis, enz. ontleent, wat doorwerkt in dit leven, dat hij zich voor ogen heeft gesteld en al het andere als ballast wegwerpt.

Tot de algemene vorming, door deze scholen te geven, ware ook te rekenen een inleiding in de *stands en vakbeweging*, waarbij eveneens van de huidige stand van zaken wordt uitgegaan. Hun oorsprong, ontwikkeling en werkwijze moet worden toegelicht, uitgaande van het heden

De algemene vorming *tot vrije tijdsbesteding* omvat zowel een goede ontwikkeling de handvaardigheid als het stimuleren van allerlei liefhebberijen van aquaria, via kanarie- en duiventeelt, tot handvaardigheid in metaal- en houtbewerking. Wij moeten er rekening mee houden, dat er meer huizen zullen komen als die in Rijswijk, waarin een aparte knutselkelder is opgenomen. Eigen onderhoud van het huis tot en met eigen huizenbouw zijn in andere landen (Canada b.v.) in het gewone maatschappelijk leven opgenomen. Het is niet duidelijk, waarom dit hier onmogelijk zou zijn, als verbodsbepalingen, waarmee ons land zo rijk gezegend is, worden ingetrokken.

De affectieve vorming, tenslotte, die ook deel uitmaakt van de algemene vorming, zal zijn beste kansen krijgen in de omgang met een leraar, die een goed mens is, tegen wie de jongens op kunnen zien. Zij bestaat ook in het hart leren hebben voor het gereedschap, het ambacht en het beroep, en daartoe is gepersonaliseerde omgang met allen, die deel uitmaken van de school, onmisbare voorwaarde.

Ik heb slechts enkele suggesties gedaan, die door de insider van dit onderwijs nader bekeken moeten worden. Iedere insider van welk onderwijs dan ook weet echter, dat van dit alles niets terecht zal komen, zolang er geen *degelijke katholieke opleiding is van leerkrachten voor deze scholen*.

Voor de jongensscholen ontbreken zij geheel, behalve bij het landbouwonderwijs. Een katholieke opleiding voor de leraressen der meisjesscholen bestaat onvoldoende. De voornaamste conclusie, die ik u zou willen voorleggen is, dat een brede en degelijke katholieke opleiding van leerkrachten dezer scholen dringend nodig is.